

Gagnagrunnsefni/Vefsvæði

Lífsins blómasystur Hannyrðakonur af Svaðastaðaætt

Hagnýt menningarmiðlun
Lokaverkefni til MA-prófs
Háskóli Íslands 2009

Sigrún Ingibjörg Arnardóttir

HÁSKÓLI ÍSLANDS

Hugvísindasvið

Lífsins blómasystur

Hannyrðakonur af Svaðastaðaætt

Lokaverkefni til M.A.-prófs

Sigrún Ingibjörg Arnardóttir
September 2009

Háskóli Íslands
Hugvísindasvið
Hagnýt menningarmiðlun

Lífsins blómasystur Hannyrðakonur af Svaðastaðaætt

Lokaverkefni til M.A.- prófs

Nemandi:Sigrún Ingibjörg Arnardóttir
Kt.: 2805553989

Leiðbeinandi: Eggert Þór Bernharðsson
September 2009

Efnisyfirlit

1	INNGANGUR.....	2
2	SVAÐASTAÐAFÓLKID - RANNVEIG JÓHANNESDÓTTIR (1797-1867)	4
3	FATNAÐUR OG HANNYRÐIR RANNVEIGAR JÓHANNESDÓTTUR (1797-1867) FRÁ SVAÐASTÖÐUM	7
3.1	SIGURLAUG ÞORKELSDÓTTIR (1828-1910) FRÁ BRIMNESI	14
3.2	RANNVEIG ÞORKELSDÓTTIR (1827-1929) FRÁ SVAÐASTÖÐUM	15
3.3	KRISTÍN SÍMONARDÓTTIR (1866-1956) FRÁ KOLKUÓSI.....	17
3.4	MAGRÉT SÍMONARDÓTTIR (1869-1963) FRÁ BRIMNESI OG DÆTURNAR ÞRJÁR.....	19
3.5	GUÐRÚN SÍMONARDÓTTIR (1871-1924) FRÁ BRIMNESI.....	21
4	KLÆÐNAÐUR KVENNA AF SVAÐASTAÐAÆTT.....	23
5	HEIMILISIÐNAÐUR Í SKAGAFIRÐI.....	27
6	ULLARVINNSLA Í SKAGAFIRÐI,,AD KOMA ULL Í FAT“	30
7	KONUR LÆRÐU HANDVERK – HANNYRÐAKONUR AF SVAÐASTAÐAÆTT	36
8	FYRIRMYNDIR ÍSLENSKS HANDVERKS - HANNYRÐAKONUR AF SVAÐASTAÐAÆTT	41
9	ÚTSAMUR - HANNYRÐIR KVENNA AF SVAÐASTAÐAÆTT	44
10	SKAUTBÚNINGAR KVENNA AF SVAÐASTAÐAÆTT	47
10.1	SIGURÐUR GUÐMUNDSSON (1833-1874) MÁLARI OG SIGURLAUG GUNNARSDÓTTIR (1828-1905)	47
11	IDNSÝNINGAR - HANNYRÐAKONUR AF SVAÐASTAÐAÆTT FÁ VIÐURKENNINGAR	51
12	HEIMILDIR	55
13	GEISLADISKUR	59
13.1	MYNDASKRÁ	59

1 Inngangur

Verkefnið fól í sér að rannsaka og skoða þróun og sögu handverks nokkurra kvenna af Svaðastaðaætt í um 200 ár, þ.e. frá fæðingu Rannveigar Jóhannesdóttur 1797 til andláts Sigurlaugar Einarssdóttur 1985.

Þótt langt sé um liðið er hægt að nálgast nokkuð af handverki kvenna af Svaðastaðaætt ásamt heimildum hjá eftirlifandi ættingjum en þeir hafa varðveitt það allt frá ættmóðurinni Rannveigu Jóhannesdóttur (1797-1867) frá Svaðastöðum. Konur af Svaðastaðaætt hafa löngum verið þekktar fyrir að vera annálaðar hannyrdakonur, allt frá byrjun 19. aldar og fram á 20. öld. Þær höfðu möguleika á handverksmenntun, sem síðar kom sér vel fyrir næstu kynslóðir ættarinnar.

Það má segja að þekkingin hafi miðlast innan ættarinnar í samræmi við tíðarandann. Nokkrar kvenna tóku þátt í iðnsýningum/heimilisiðnaðarsýningum sem tíðkuðust hér á landi á fyrri hluta 20. aldar, hér má nefna sýningar frá árunum 1911, 1918 og 1921 en þær fengu heiðursskjöl á þessum sýningum fyrir hannyrdír sínar. Þær kenndu einnig handverk á heimilum sínum og á þann hátt var þekkingu þeirra miðlað áfram út í þjóðfélagið.¹

Verkefnið er bygg þannig upp að það verður aðgengilegt semgagnagrunnsefni sem síðarverður sett á vefsíðu í framtíðinni. Efnið er nú sett saman íköflum svo hægt sé að lesa það í samhengi, með myndum sem fylgja með handriti. Þó er gert ráð fyrir því að áður en efnið er sett sem *Gagnagrunnsefni/vefsvæðiverði* það bútað niður, svo leitaskilyrði verði auðveldari fyrir þann sem vill fræðast um efnið. Þar ættu allir þeir sem áhuga hafa á íslensku handverki að geta nálgast það á fljótlegan og handhægan hátt. Kennrar og nemendur geta aflað sér upplýsinga um heimilisiðnað, klæðnað,tískustrauma og hannyrdamenntun kvenna, á öldinni sem leið og jafnvel enn aftar í söguna. Verkefnið er þannig uppbyggt að það er áhugavert vegna þess hve myndrænt það er. Hægt að lesa textann samhliða því að skoða myndir sem eru númeraðar með vísun frá texta til mynda á geisladisk. Á geisladisknum eru myndir af hannyrdakonum af Svaðastaðaætt og hannyrdum þeirra. Með myndum fylgir texti ásamt tilvísunarnúmeri í textahandritið.

¹ Símon Steingrímsson: Sjá fylgirit: Svaðastaðabændur, niðjatal Þorkels Jónssonar og Rannveigar Jóhannesdóttur á Svaðastöðum.

Markmið með fyrrgreindum gagnagrunni og vefsvæði er fræðsla og varðveisla upplýsinga svo og aðgangur að heimasíðu höfundar verksins. Einnig eru á vefnum fyrilestrasíður sem auðvelda höfundi að nálgast efnið þegar haldnir eru opinberir fyrilestrar. Gagnagrunnurinn verður byggður þannig upp að hægt verður að setja inn heilar myndir og sneiðmyndir af handverki. Hægt verður að fletta upp í ættartré sem tengist bæði myndum og skriflegum texta. Uppflettiorð verða eftirfarandi: Nafn, bær, persóna, saga, handverk, fatnaður, þjóðbúningar, heimilisiðnaður, ullarvinnsla, menntun, fyrirmyn dir að handverki, útsaumur, tegund handverks og sýningar, höfundur að mynstrum og mynsturgerðir, heimildaskrá, eigendur að handverki og orðalisti.

Að lokum má taka fram að kynni mín af ættmennumhannyrðakvenna af Svaðastaðaætt og starfsmönnum safna hafa verið ómetanleg og viðburðarík. Ekki má gleyma öllu því sem draga mátti lærðom af. Þarna kynntist ég góðu og skemmtilegu fólk, fékk góðfúslegt leyfi til að skoða og taka ljósmyndir af öllu því sem borið var fram til að sýna mér. Virðist það vera þarf verklag að rannsaka og skoða sögu handverks sem varðveist hefur á heimilum landsmanna. Mikið verk er óunnið við að vinna úr öllum þeim gögnum sem fengin voru, enda var stórt verkefni valið í byrjun. Komið hefur í ljós eftir rannsóknina að margir núlifandi ættingjarhafa erft hæfileika hannyrðakvenna af Svaðastaðaætt og eru þeir miklir hagleiksmenn og fróðir um sína forfeður. Hugsanlega verður haldið áfram að bæta inn í gagnagrunninn handverki þeirra svo óslitin ættarsaga fáist um nána framtíð.

2 Svaðastaðafólkið - Rannveig Jóhannesdóttir (1797-1867)

Svaðastaðir nefnist innsti bær í Hofsstaðabyggð í Skagafirði, (CD mynd 1), skammt fyrir innan Kyrfisá. Þar bjó til forna Svaði nokkur.² Á Svaðastöðum hefur sama ættin búið að öllum líkindum óslitið í 200 ár.³ Það sem einkenndi þessa fjölskyldu var að á Svaðastöðum var mikið af gömlum munum sem erfst höfðu mann fram af manni, og bera þessir munir sögu fjölskyldunnar kynslóða á milli.⁴ (CD mynd 2).

Ábúendur og ættmenni fyrr á tímum voru þekkt fyrir að eiga góðhestakyn og í ættinni voru afbragðs hannyrdakonur. Verður hér fjallað um nokkrar konur af þessari ætt sem þekktar voru sem hannyrdakonur frá byrjun 19. aldar og fram á miðja 20. öld.

Þegar fyrstu ábúendur fluttust að Svaðastöðum, um miðja 18. öld, voru allar jarðir sem tilheyrðu Viðvíkurhreppi í eigu biskupsstóls á Hólum.⁵ Í byrjun 19. aldar voru jarðir biskupsstólanna seldar, þar með talðar jarðir Hólastóls.

Stóllinn hafði átt meginhluta jarða austan Vatna í Skagafirði en nú komust þær í einkaeigu. Þó margar jarðir kæmust síðar í eigu stórjarðeigenda hafa aðrar jarðir verið í eigu ábúenda æ síðan. Þannig varð sala stólsjarðanna til þess að myndaðist hópur sjálfsignabænda á þann veg sem flestir bændur eru í dag.⁶

Árið 1802 komst Svaðastaðajörðin í eigu Svaðastaðabænda. Ekki eru til heimildir sem staðfesta upp á ár fyrsta búsetuárið, þó er talið að það hafi verið einhvern tíma á árunum 1750-1761 sem sonur hreppstjórans í Ási í Hegranesi, Björn Sigfusson (1719-1785), og kona hans, Elín Bjarnadóttir (1719-1762), tóku sér búsetu á Svaðastöðum. Áttu þau two syni, Jón (1746-1815) og Sigfús (1748-1804), en þeir tóku síðar við búi foreldra sinna. Jón varð hreppstjóri í Viðvíkurhreppi og tvígiftur, seinni konan hans var Una Þorkelsdóttir (1755-1843). Voru þau Jón og Una systkinabörn. Þegar Una fluttist að Svaðastöðum var farangur hennar heldur fátæklegur, enda hafði hún ekki frá miklu að hverfa því foreldrar hennar voru bæði latin og lítill sem enginn arfur eftir þau. Ekki var um margt að velja fyrir hana annað en að fá að dvelja hjá móðurbróður sínum Bjarna, hreppstjóra Viðvíkurhrepps, sem þá var á lífi, ágaetlega efnaður miðað við það sem tíðk-aðist þá. „Meðferðis hafði hún einn lítinn kassa, í honum vorunálar og þráður til að gjöra að fótaplöggum og annað smávegis, sem henni var annt um.“ Einn af hlutum þessum er

² Þorsteinn Jósepsson og Steindór Steindórsson: *Landið þitt Ísland*, bls. 226.

³ Margrét Simonardóttir: „Svaðastaðabændur“ bls. 39.

⁴ Halldóra Bjarnadóttir: *Vefnaður á íslenzkum heimilum*, bls. 56.

⁵ Margrét Simonardóttir: „Svaðastaðabændur“ bls. 39.

⁶ Símon Steingrímsson: *Ávarp* 1997.

langspil sem enn er í eigu fjölskyldunnar.⁷ Einkasonur Jóns og Unu, Þorkell (1788-1881) tók síðar við búinu að föður sínum látnum og giftist Rannveigu Jóhannesdóttur (1797-1867) í Hofsstaðakirkju 1818. (CD mynd 3). Rannveig var frá Gautsdal í Höskuldsstaðasókn í Húnavatnssýslu.⁸ Til gamans má geta þess að til eru tveir merkilegir söðulskildir á Svaðastöðum, smíðaðir úr silfri. Á öðrum skildinum stendur RJD, (Rannveig Jóhannesdóttir) en hinum 1818. Talið er að söðull sá sem skildirnir voru á hafi verið tryggðagjöf Þorkels til Rannveigar 1817, í tilefni brúðkaups þeirra.⁹ (CD mynd 4).

Rannveig var einkadóttir og ekkert var til sparað að hún fengi þá menntun sem stúlkur á betri heimilum fengu „til munns og handa“ eins og sagt var.¹⁰

Rannveig var dóttir Jóhannesar Jónssonar og Helgu Jónsdóttur. Foreldrar hennar giftu sig 1794 og var þá Jóhannes orðinn sæmilega efnaður maður. Jóhannes og Helga bjuggu meðal annars í Gautsdal á Laxárdal fremri, þá var Jóhannes meðhjálpari í Bólstaðarhlíð, en það þótti virðingarstaða í þá daga. Jóhannes var með efnuðustu bændum og átti nokkrar jarðir í nágrenni við býli sitt. Helga hafði fengið þá menntun sem betri bændur gátu veitt og var sagt um hana: „Bráðþroska og vel að sér í kvenlegum hannyrdum og búsySLU, en skaphörð og hélt vel á hlut sínum fyrir flestum.“¹¹ Skildu þau Jóhannes og Helga, Helga bjó áfram á jörð sinni Gautsdal og hafði duglegt vinnufólk sér til aðstoðar.¹²

Þorkell og Rannveig áttu 12 börn á 13 árum, en átta lifðu. Síðasta fæðing Rannveigar, árið 1831, fékk mikið á hana andlega, þá átti hún tvíbura. Þrátt fyrir alla þá hjálp sem hún gat fengið varð það engan veginn henni til sáluhjálpar.

Var ákveðið að hún færi að heiman til hvíldar með aðra tvíburasysturina. Árin urðu fleiri en nokkurn hafði grunað. Rannveig tók að sér bústjórn, meðal annars hjá foreldrum sínum, ættingjum og vinafólki. Eiginmaður hennar og sonurinn Jóhannes réttu henni hjálparhönd þegar þurfti.¹³ Rannveig fór til móður sinnar og tók síðan við búi hennar árið 1835, og er talið að hún hafi haldið búskap þar í tíu ár. Rannveig var mjög hjálpsöm og greiðvakin kona. Hún kom víða við með hjálpsemi sína og var þekkt fyrir handverk sitt. Sagt er að Rannveig hafi flust aftur að Svaðastöðum 1853, eftir 24 ára fjarveru. Undi

⁷ Margrét Símonardóttir: „Svaðastaðabændur“ bls. 39-40.

⁸ Margrét Símonardóttir: „Svaðastaðabændur“ bls. 42.

⁹ Þórður Tómasson: *Íslensk reiðtygi um aldaraðir*, bls. 70.

¹⁰ Margrét Símonardóttir: „Svaðastaðabændur“ bls. 42.

¹¹ Björn Porkelsson, Sveinsstöðum: „Eftir Björn Egilsson frá Sveinsstöðum“ bls. 8 - 9.

¹² Björn Porkelsson, Sveinsstöðum: „Eftir Björn Egilsson frá Sveinsstöðum“ bls. 8- 9.

¹³ Margrét Símonardóttir „Svaðastaðabændur“ bls. 43-44.

Rannveig hag sínum vel heima og vann „mest að hannyrðum, velgerðum, og gaf börnum sínum.“¹⁴ (CD mynd 5).

Af Þorkeli segir það nokkuð hvernig eftirmæli voru skrifuð um hann í einu erindi þegar hann lést 94 ára að aldri:

Frábær hann var
að flestra dómi,
foringi sinnar tíðar,
vitur, vinafastur
vegryðjandi
guðsótta og
góðra siða.¹⁵

Margrét Símonardóttir (1869-1963) frá Brimnesi segir frá endurminningum um afa sinn Þorkel. Þegar hún var barn stóð til að hún færi í heimsókn með móður sinni Sigurlaugu Þorkelsdóttur (1828-1910) ásamt systkinum sínum þremur að Svaðastöðum. Margrét segir:

Við tvær yngri systurnar vorum bundnar með ullartrefli í djúpan söðul á gamla Rauð, stórum og stilltum hesti. Afi stóð úti á hlaði að fagna gestunum. Hann byrjaði að leysa okkur úr söðlinum og kyssa okkur innilega. Sagði brosandi, Kunnið þið ekki illa við að vera reyrðar niður í þennan djúpa söðul.

Þegar Þorkell kvaddi þær gaf hann systkinunum 20 kr. gullpening.¹⁶ Á 19. öld og í byrjun 20. aldar tíðkaðist saíður að konur riðu í kvensöðlum. Sagt var að þær systurnar Margrét og Guðrún Símonardætur hefðu snemma verðið lagnar að ríða hesti berbak á „kvenveginn.“¹⁷

Þorkell og sonur hans Jón áttu ágætis reiðhestakyn og gott ræktunarland fyrir hrossauppeldi. Þorkell var vel efnaður af sölu hesta og eigandi að jörðum í Skagafirði. Talað var um að hann fengi borgað sem svarar „tvöfaldan þófarann“ fyrir hvern hest.¹⁸

¹⁴ Björn Porkelsson: „Eftir Björn Egilsson frá Sveinsstöðum“ bls. 14-15.

¹⁵ Margrét Símonardóttir: „Svaðastaðabændur“ bls. 49.

¹⁶ Margrét Símonardóttir: „Skagfirðingaþættir“ bls. 48.

¹⁷ Símon Steingrímsson: *Ávarp* 1997.

¹⁸ Margrét Símonardóttir: „Svaðastaðabændur“ bls. 46. Snara.is:

Þófi var þykkur ullanflóki notaður sem reiðver (undir hnakka á hestii).

3 Fatnaður og hannyrðir Rannveigar Jóhannesdóttur (1797-1867) frá Svaðastöðum

Lítið hefur verið hægt að rekja nöfn þeirra kvenna sem sköpuðu listhandverk fyrr á öldum á Íslandi. Ein af þeim fáu konum sem hægt er að vitna í er Rannveig Jóhannesdóttir (1797-1867) ættmóðir frá Svaðastöðum, og ættmenni hennar. Það sem var einkenndi þessa fjölskyldu var að á heimili hennar var mikið af gömlum munum sem erfst höfðu mann fram af manni. Konur af Svaðastaðaætt voru þekktar fyrir að vera mjög handlagnar og smekklegar í klæðaburði og hafa löngum verið annálaðar hannyrðakonur, allt frá byrjun 19. aldar. Þær höfðu möguleika á handverksmenntun, sem síðar kom sér vel fyrir næstu kynslóðir sömu ættar. Til eru bæði munnlegar sagnir og skriflegar um hannyrðarkonur af Svaðastaðaætt hjá ættingjum, á söfnum og í samtímaheimildum.

Þótt langt sé um liðið er hægt að nálgast nokkuð af hannyrðum Svaðastaðakvenna ásamt heimildum. Það má segja að þekkingin hafi miðlast innan ættarinnar í samræmi við tíðarandann. Nokkrar þeirra tóku þó þátt í iðnsýningum sem tíðkuðust hér á landi og einnig kenndu þær handverk á heimilum sínum. Fólk var sjálfu sér nægt og lagði mikinn metnað í að búa til fallegan og vandaðan fatnað.¹⁹

Ráða má af skrifum Margrétar Símonardóttur (1869-1963) frá Brimnesi, barnabarns Rannveigar, um klæðnað Svaðastaðafólksins um og eftir aldamótin 1900 hvernig ættmenni hennar voru klædd og lýsir hún einnig hannyrðum þeirra og samtímakvenna þeirra.

Til að varpa ljósi á klæðnað og hannyrðir kvenna af Svaðastaðaætt er nauðsynlegt að hafa þjóðbúning Íslendinga í huga og áhrif hans á klæðnað fólks almennt. Þegar skoðuð er sameiginleg menning þjóða á hún oftast sögu um klæðnað fyrri tíðar og þjóðbúningur er til í flestum löndum. Upphaflega var búningurinn venjubundinn klæðnaður, einkum meðal alþýðufólks. Hann var fyrrum táknrænn fyrir þjóðfélagsstöðu eigandans en er nú borinn við hátíðleg tækifæri óháð stéttum þjóða eða svæða. Þjóðbúningur íslenskra kvenna er aftur á móti talinn hafa þróast frá faldbúningi sem var hátíðarbúningur kvenna á 18. öld og fram yfir miðja 19. öld.²⁰

¹⁹ Halldóra Bjarnadóttir: *Vefnaður á íslenskum heimilum*, bls. 156-157.

²⁰ Ólafur Sigurðsson: *Þjóðhættir*: Athugasemdir og viðauki við ritgerð Þorkels Bjarnasonar, *Þjóðlífssmyndum*, 1949, bls. 114. Á sömu blaðsíður: Faldbúningur var hátíðarklæðnaður kvenna og hélst í tisku fram á miðja 19. öld.

Ef litið er til loka sögualdar vita menn lítið um hvernig íslenski kvenbúningurinn leit út. Líklega hefur bann Noregskonungs á 13. og 14. öld við að taka upp útlenda nýbreytni í klæðaburði haft mikil áhrif til stöðnunar um tíma. Þetta breyttist að öllum líkindum smátt og smátt þegar verslunarkjarnar fóru að myndast í löndum eins og Englandi og Þýskalandi. Daníel Bruun telur að Íslendingar hafi farið líkt að og aðrir Norðurlandabúar, þannig að klæðaburður aðalsins hafi breytt smátt og smátt klæðaburði íslenskrar alþýðu.²¹

Þegar skoðað er hvernig fatatíska kvenna hefur þróast í Evrópu frá síðmiðoldum fram á seinni hluta 19. aldar þarf að fara aftur í endurreisnartímann 1490-1625. Efni voru þá marglit og skrautleg í innri klæðnaði. Þá voru kjólar kvenna tvískiptir og var efri hlutinn þröngr upphlutur og neðri hlutinn slóðalaust pils úr marglitum vefnaði. Utan yfir var borin svört hempa sem aðeins var hneppt í hálsinn eða niður í mitti. Segja má að kvenbúningur endurreisnartímabilsins hafi haldið sér æ síðan og sé fyrirmund margra þjóðbúninga í dag.²²

Þegar skoðaðar eru breytingar á fatnaði íslenskra kvenna frá 19. öld hafa fatasnið tekið miklum breytingum vegna áhrifa frá Evrópu þótt víða um sveitir hafi konur haldið í sinn gamla stíl.

Um miðja 18. öld má sjá breytingar á hversdagsbúningi kvenna.²³ Á sama tíma breytist einnig faldurinn og verður tilsnidinn úr pappa og myndar breiðan spaða sem beygist fram á við. Talið er að hann haldist með því lagi fram á 19. öld. Konur vöfðu silkiklút utan yfir faldinn að neðan, en þær fátækari notuðu línlút, og huldu hárið með klútnum. Ýmist huldi klúturinn allt ennið eða honum var vafíð svo að þríhyrna var ber á miðju enni allt að hársrónum.²⁴

Ólafur Sigurðsson (1822-1908) frá Ási í Skagafirði segir að rekja megi faldbúninginn til alþjóðlegra kvenbúninga. Þessi búningur hafi verið hátíðarbúningur margra kvenna í Skagafirði fram undir 1840, en nokkrar konur hafi haldið þessari hefð fram undir 1860.²⁵

Hannyrðir og klæðnaður Rannveigar Jóhannesdóttur frá Svaðastöðum er um margt lýsandi fyrir það sem tíðkaðist á þeim tíma. Rannveig var þekkt hannyrðakona og hafði fengið þá menntun sem veitt var „betri bændadætrum“ í hannyrðum og heimilishaldi.

²¹ Daniel Bruun: „Íslenskir kvenbúningar“ bls. 4.

²² Daniel Bruun: „Íslenskir kvenbúningar“ bls. 6-7.

²³ Daniel Bruun: „Íslenskir kvenbúningar“ bls. 8.

²⁴ Jónas Jónasson: *Íslenskir þjóðhættir*, bls. 122-123.

²⁵ Ólafur Sigurðsson: „Þjóðhættir“ bls. 114.

Til eru eftir Rannveigu axlabönd með rósóttum bekk, útsaumuð með krosssaum. Talið er að axlaböndin séu gjöf Rannveigar til eiginmanns hennar, Þorkels Jónssonar (1788-1881), svokallaður *tryggðapantur*. Tíðkaðist sú hefð að hjónaefni gæfu hvort öðru nokkurs konar heitgjöf þegar gengið var frá trúlofun þeirra. Oftast voru það gripir sem parið hafði búið til sjálft.²⁶ (CD mynd 6).

Að öllum líkindum hefur Rannveig verið stolt af reiðhestum fjölskyldunnar því að hún gaf öllum dætrum sínum „vönduð“ söðuláklæði. Söðuláklæðið var ofið af Rannveigu með glitvefnaði. Elstu kvensöðlum fylgdi *söðuláklæði* eða *söðulábreiða* sem breidd var yfir konur í köldum veðrum. Áklæði heldri kvenna voru svo stór að jafnvel var hægt að nota þau sem rúmábreiðu.

Söðuláklæðin voru að meiri hluta glitofin eða glitsaumuð. Mikið er til á söfnum af söðuláklæðum og einstaka á heimilum. Söðuláklæðin eru yfirleitt með fallegu blómamynstri. Mynstrið kemur fram á báðum endum söðuláklæðisins. Grunnformið er oftast blóm í blómapotti. Á áklæðum þessum kemur oft fram fangamark eigandans og ártalið þegar klæðið var ofið.²⁷ Í áklæðið sem til er eftir Rannveigu er ofið fangamark dóttur hennar sem hét Rannveig Þorkelsdóttir (1827-1929); RP 1857.²⁸ (CD mynd 7).

Almennt er talið að konur hafi notað söðuláklæði fram undir aldamótin 1900. Konur riðu þá í sérstökum kvensöðlum sem áklæðið var breitt yfir og var fremri endi ábreiðunnar lagður yfir fætur reiðkonunnar, spjaldofnu bandi brugðið yfir²⁹ og stórum silfurprjóni eða látúnsprjóni nælt í gegnum klæðið. Áður en kona fór upp í söðulinn fékk hún oftast hjálp frá samferðamanni sínum við að setjast upp í söðulinn. Átti hann að vefja pilsinu yfir fótleggina svo vel færi undir söðuláklæðinu.³⁰

Undantekningarálaust var uppistaðan í söðuláklæðinu úr tvinnuðu svörtu togi, svart, ólitað. Glitbandið var litað úr fallegum jurtalitum, gulu, brúnu, indígóbláu, „íslenzkri hárauðu“ (kúahlandsrautt litað upp úr kúahlandi).³¹

²⁶ Árni Björnsson: *Merkisdagar á mansævinni*, bls. 210.

²⁷ Þórður Tómasson: *Íslensk reiðtygi um aldaraðir*, bls. 65-68.

²⁸ Sigríður Ólafsdóttir: Bréf 2009.

²⁹ Halldóra Bjarnadóttir: *Vefnaður á íslenzkum heimilum*, bls. 89. Það er langt síðan farið var að minnast á söðuláklæði: Séra Stefán Ólafsson, prestur á 17. öld, segir í kvæðinu „Nýárskveðja“ um listiðnað kvenna: „Semja söðlaþing sessu, áklæði, borða að vefa og bönd spjöldum.“

³⁰ Ólafur Sigurðsson: „Þjóðhættir“ bls. 147.

³¹ Halldóra Bjarnadóttir: *Vefnaður á íslenzkum heimilum*, bls. 90.

Til er eftir Rannveigu söðulsessa flosuð í tveimur litum. Söðulsessur voru almennt *flosaðar*, *skatteraðar*, *glitofnar* eða *glitsaumaðar*. Sagt er að auðvelt sé að greina á milli forma sessanna, en þær voru gerðar fyrir bæði kvensöðul og hnakka. Var hægt að greina á milli sessanna með því að skoða formið á söðlinum og sessunni sem átti að passa saman.³² (CD mynd 8).

Einnig eru til eftir Rannveigu flosofnir kvenhempuborðar. Borðunum fylgir miði sem á stendur:

Flosað af Rannveigu Jóhannesdóttur Svaðastöðum í Skagafírði um 1820-1831.

Flosið er úr ísl. togí, var notað til skrauts á svartri kápu eða skikkju (nefnist kofa) líkt mötli (sittra).³³

Á borðum þessum eru fuglamynstur. Uppistaðan var *einskefta* og flosað með togí eins og fyrr segir, en Rannveig mun hafa ofið margs konar mynstur, dýramyndir og fleira.³⁴ (CD mynd 9).

Alla 19. öld og lengur er talið að ofið hafi verið flos á Íslandi. Var notað tvinnað togband til undirstöðu. Flosið hefur verið kallað *saumaflos* eða *nálarflos*. Flosið er smágert og mjög þétt. Grunnurinn var alltaf hafður svartur.³⁵

Í hálfflos, eða rósaflos, sem var á hempnum þurfti að hafa fallegan svartan lit því grunnurinn sést vel. Flosvefnaður átti mikinn þátt í listvefnaði á íslenskum heimilum. Vefstóllinn var lítill og einfaldur og mjög auðvelt var að færa hann til, jafnvel svo að hægt var að sitja með hann eða setjast upp í rúmi. Það gat verið frekar seinlegt að vefa í honum flosvefnað.³⁶ (CD mynd 10).

Lítið hefur veriðskrifað um þá rósavettlinga sem prjónaðir voru af Rannveigu. Þó eru til vettlingar eftir hana, gráir að lit, saumaðir út með gamla krosssaumnum. Vettlingarnir voru notaðir sem sýnishorn fyrir heimilið.³⁷ Algengt var að konur prjónuðu rósir út í vettlinga og *íleppa*. Mynstrin sem aðallega voru notuð voru blómamynstur, átta blaða

³² Þórður Tómason: *Íslensk reiðtygi um aldaraðir*, bls. 70.

³³ Höfundur ókunnugur. Gæti hafa verið skrifð af Kristín Símonardóttur. Eigendur voru Helga og Ásgrímur Hartmannsson, Ólafsfírði. Hartmann var sonur Kristínar frá Kolkuði í Skagafírði. Eigendur í dag eru Ásgrímsbörn. Sams konar borði er til á Heimilisíðnaðarsafninu á Blönduði, gefinn af Kristínu Sigurmonsdóttur, barnabarni Kristínar sem um var rætt.

³⁴ Þórður Tómason: *Íslensk reiðtygi um aldaraðir*, bls. 70. Snara.is: vefnaðargerð þar sem ívafsþráðurinn liggur til skiptis yfir og undir einn uppistöðuþráð og öfgut við næsta fyrirdrag, ein af þremur frumbindingum vefnaðar, einskeftuvend.

³⁵ Halldóra Bjarnadóttir: *Vefnaður á íslenzkum heimilum*, bls. 93-94.

³⁶ Halldóra Bjarnadóttir: *Vefnaður á íslenzkum heimilum*, bls. 49.

³⁷ Kristín Sigurmonsdóttir: Bréf 2009.

rósir og tíglótt mynstur í ýmsum útgáfum og fjölbreyttum litum. Talið er að ekki hafi annað tíðkast nema þá tvíbandaðir vettlingar með tveimur litum, röndóttir eða tíglóttir.³⁸ (CD mynd 11).

Fótofin bönd sokkabönd og axlabönd flokkast undir listvefnað á Íslandi fram að 1900. Böndin voru notuð af konum og körlum. Sokkaböndin voru bruggðin um fótinn fyrir neðan hnéð og hélt það vel uppi skokkunum. (CD mynd 12).

Spjaldvefur var ein þeirra iðngreina sem stundaðar voru á Svaðastöðum í Skagafirði á 19. öld. Til er eftir Rannveigu ein tegund með fullu nafni og ártali, ásamt fugla- og dýramyndum. Á bandinu er nafn Rannveigar og ártal, litir eru blár (steinlitur) og brúnn (mosalitur).³⁹ (CD mynd 13).

Ber það gott vitni um að spjaldvefnaður hafi verið tilbreytingarárk listiðn, en hann er ein tegund vefnaðar sem tíðkast hefur á Íslandi. Talið er að hann sé ekki séríslenskur.⁴⁰ Sagt er að Porkell, eiginmaður Rannveigar, hafi átt spjaldofin axlabönd sem hann gekk með hversdags. Ekki er vitað hvenær farið var að nota spjaldvefnað hér á landi. Talið er að á 19. öld hafi verið vinsælt að spjaldvefa bönd, ofnar voru nokkrar tegundir af böndum eins og svuntubönd, sokkabönd, augnofin bönd, tíglabönd og axlabönd. Það tíðkaðist að spjaldvefa bönd við söðulhnakka karla fram til 1830 og var þá hefð fyrir því að vísur eða aðrar heillaóskir væru ofnar í böndin.⁴¹

Ólafur í Ási segir að karlmannasokkabönd hafi verið það sem kallast *frunsuofin*, sum með krossum, ogþákölluðkrossabönd, en mest hafi verið varið í sokkabönd með tíglum. Til gamans má geta þess að sokkabandið var stundum eina bandið sem fólk hafði með sér þegar átti að sækja hesta út í haga, og oft var riðið berbakt heim á leið.⁴²

Rannveig kom sér upp hátíðarbúningi sem hún saumaði í „föðurgarði“ og talið er að hún hafi geymt hann vel svo fleiri fengju að njóta. (CD mynd 14). Margrét Símonardóttir (1869-1963), barnabarn Rannveigar, lýsir faldbúningnum hennar þannig: Búningurinn

³⁸ Jónas Jónasson: *Íslenzkir þjóðhættir*, bls. 122-123. Sjá einnig: *Skagfírskir rósavettlingar*, eftir Elísabetu Steinunni Jóhannsdóttur.

³⁹ Halldóra Bjarnadóttir: *Vefnaður á íslenzkum heimilum*, bls. 109. Halldóra Bjarnadóttir: *Vefnaður á íslenzkum heimilum*, spjaldofið band frá Svaðastöðum, bls. 209.

⁴⁰ Halldóra Bjarnadóttir: *Vefnaður á íslenzkum heimilum*, bls. 95. Sjá einnig: *Skagfírskir rósavettlingar*, eftir Elísabetu Steinunni Jóhannsdóttur.

⁴¹ Halldóra Bjarnadóttir: *Vefnaður á íslenzkum heimilum*, bls. 96-97. Spjaldofnu böndin voru nefnd ýmsum nöfnum, leturbönd, styttagönd, málabönd, reifalindar. - Letrið: Bandaletur.

⁴² Ólafur Sigurðsson: „Þjóðhættir“ bls. 110-111. Sjá á sömu blaðsíðu: Karlmannasokkar náðu upp undir mið læri, ýmist hvítir, mórauðir eða blákembdir, oft með þremur dökkum röndum fyrir neðan fitin. Sokkar þessir lögðust af um 1830.

var úr svörtu klæði. Treyjan var baldýruð á börmum með silfurvír á svarta flauelsborða eftir skrautlegum rósauppdrætti. Á baki treyjunnar voru saumaðar þrjár flauelsleggingar. Einnig var knippluð oddastíma af silfurvír sem lögð var báðum megin með flauelsleggingunum. Búningnum fylgdi svokallaður laus kragi sem var baldýraður með sama mynstri og treyjan. Hann var kræktur saman með kornsettum silfurþorum. Herðafesti var borin við búninginn, sem var sett saman af stórum fóðruðum silfurmíllum úr víravirki, einnig bar hún silfurkross stóran sem var með samskeytin á brjósti við læsingu hennar. Pilsíð sem var kölluð samfella var með blómstursaum, stórum bekk. Neðst á því var breið svört flauelslegging sem í var laufaskurðarmynstur.

Beltið við búninginn var baldýrað í sama stíl. Íburðarmikil silfurþör voru á því með laufum. Þrír stórir hnöttottir silfurhnappar kornsettir með laufum voru festir í beltið báðum megin við pörin. Rannveig bjó sér til skó við búninginn sem skreyttir voru með rósum á rist sem sýnir hversu hugmyndarík hún var. Seinna klæddist dóttir hennar, Una Þorkelsdóttir, þessum búningi, þó aðeins þegar hún fór til kirkju og gekk til altaris.

ENN fremur segir Margrét að Rannveig hafi átt annan búning sem svipaði til grunnformsins á hátiðarbúningnum. Á börmum treyjunnar var flauelskantur með ásaumuðum smáum gljáandi perlum. Perlurnar voru festar niður á flauelsborðana sem búið var að skera út laufblöð í. Kragi og belti fylgdu með í sama stíl. Á belti og kraga voru slétt krotuð silfurþör. Bakið var skreytt með þremur flauelsböndum, meðfram flauelsböndunum voru saumaðar niður finlegar svartar silkisnúrar. Samfellan (pilsíð) var af svörtu rósasaxoní (ekki er vitað hvers konar efni það var) sem var fóðrað með svörtu þunnu efni. Svört breið rósabönd voru lögð á hana nokkuð frá pilsfaldi og með þeim saumuð fin silkisnúra. Við búningana notaði Rannveig gamla faldinn og var klútur með, silkiklútur með skýjabekk (vafinn um höfuðið). Margrét segir að amma hennar Rannveig hafi notað þennan búning þegar hún fór til kirkju og við önnur tækifæri.⁴³ Til er klútur eftir Rannveigu sem nefnist *handlin*. Sennilega hefur Rannveig notað klútinn við kirkjuathafnir. Klúturinn er gulleitt hörstykki með ýmsum litum. Þetta var svo vel gert að hvergi varð séð að falinn væri endi eða byrjað á spori. Með jaðri var saumað með svörtum lit vers úr Passíusálmunum.(CD mynd 15). Innar var rósabekkur og innst var jurtapottur.⁴⁴ Rannveig átti svartan hatt með borda úr efni sem passaði yfir faldinn og

⁴³ Margrét Símonardóttir: Lýsing á klæðnaði Svaðastaðafólksins um og eftir aldamótin 1900.

⁴⁴ Þórður Tómasson: *Íslensk reiðtygi um aldaraðir*, bls. 70. Sjá á sömu blaðsiðu: Þórður Tómasson skrifar eftir Krístrúnú Jósefsdóttur um handalín Rannveigar Jóhannesdóttur.

hettu úr klæði sem var við þennan höfuðbúnað sem notaður var ef veður var vont. Þrjár litlar silfurmillur voru festar á báða barma hettunnar að framan og reimað saman með snúru sem var með silfurnál á endanum. Eins og sést á þessari lýsingu hér að ofan, sem er nákvæm, þá má til gamans geta þess að til er sambærilegur búningur á Þjóðminjasafni Íslands.⁴⁵

⁴⁵ Halldór Bjarnardóttir: *Vefnaður á íslenzkum heimilum*, bls. 103.

3.1 Sigurlaug Þorkelsdóttir (1828-1910) frá Brimnesi

Sigurlaug Þorkelsdóttir fæddist (1828-1910), (CD mynd 16), á Svaðastöðum í Skagafirði, dóttir hjónanna Þorkels Jónssonar (1788-1881) og Rannveigar Jóhannesdóttur (1797-1867) á Svaðastöðum. Sigurlaug giftist 37 ára Símoni Pálmasyni (1827-1874) og hófu þau búskap í Brimnesi árið 1865. Sigurlaug og Símon tóku við búi foreldra hans og síðan hafa ættmenni þeirra búið þar. Eftir lát Símonar mun Sigurlaug hafa búið í Brimnesi til 1896 með hjálp ættingja og vina.⁴⁶ (CD mynd 17).

Sagt var um Sigurlaugu að henni „kippti mjög í kyn ættmenna sinna á Svaðastöðum.“⁴⁷ Það sýndi sig og sannaði að hún stjórnaði búi sínu sem var eitt af stærstu búum í sveitinni. Í eftirmælum Sigurlaugar segir:

Hún var góðum gáfum gædd og hin mesta búsýslukona, enda var heimili hennar viðurkennt rausnar- og myndarheimili. Hún var trygg og vinaföst, skemmtileg og glaðlynd, enda saknað af öllum, er hana þekktu.⁴⁸

Sigurlaug og Símon eignuðust þrjár dætur og einn son, en þau voru Kristín (1866-1956), Pálmi (1868-1938), Margrét (1869-1963) og Guðrún (1871-1924). Vegna vinnu kom Sigurlaug börnum sínum nýfæddum fyrir á góðu heimili um tíma, nema Guðrúnu sem var yngst. Guðrún var fóstruð af frænku sinni Sigurbjörgu sem þá var komin í Brimnes en var áður hjá Rannveigu, móður Sigurlaugar, þegar hún bjó á Gautsdal. Sigurbjörg (fóstra) var þá nýbúin að missa barn. Sigurbjörg var mjög hjálpsöm við uppeldi barnanna og var þeim eins og önnur móðir. Hannyrðir lærði Sigurlaug í Brimnes af móður sinni. (CD mynd 18, 19, 20). Rannveig á Svaðastöðum var kunn hannyrðakona og hafði fengið þá menntun sem veitt var betri bændadætrum í hannyrðum og heimilishaldi. Sigurlaug var iðin við að kenna dætrum sínum hannyrðir og sendi þær til náms á bestu heimilum í nágrenninu. Brimnessystrum var margt til lista lagt og þær lærðu að *saumablómstursaum, skattera, baldýra, spjaldvefa bönd og knipla.*⁴⁹

⁴⁶ Símon Steingrímsson: *Ágrip* 1997.

⁴⁷ Margrét Símonardóttir: *Svaðastaðabændur*, bls. 62.

⁴⁸ *Pjóðólfur*: „Eptirmæli“ bls. 27.

⁴⁹ Símon Steingrímsson: *Ávarp* 1997.

3.2 Rannveig Þorkelsdóttir (1827-1929) frá Svaðastöðum

Rannveig Þorkelsdóttir (1827-1929) frá Svaðastöðum í Skagafirði var talin elsta manneskja á Íslandi þegar hún lést 101 árs að aldri. Fyrr hafði hún búið með foreldrum sínum, síðar með systkinum sínum Jóni Þorkelssyni (1826-1900) og Unu Þorkelsdóttur (1822-1904) og að síðustu með Pálma Símonarsyni (1827-1874) systursyni sínum. Hann tók við búi á Svaðastöðum eftir lát Jóns. Sagt er um Rannveigu:

Rannveig var að mörgu barn sinnar tíðar. Fylgdist hún þó vel með í öllu framförum nútímans og hafði brennandi áhuga á þeim, enda las hún blöðin og var fróðleiksgjarnari en algengt er um gamalt fólk. Sjónin var góð og entist henni til hins síðasta. Starfsemi og atorkusemi hennar við verk var viðbrugðið, enda var hún frábæru þreki gædd. Hún gekk að heyskap fram yfir 90 ára aldur.⁵⁰

Rannveig var talin rík kona. Hún hafði fengið stóran arf eftir föður sinn og systkini, Jón og Unu Þorkelsbörn. Eignir hennar voru bæði jarðir og lausafé. Sagt var að hún hefði alltaf verið fús til að lána fólki peninga með 5% vöxtum. Treysti hún fólki fyrir þessum peningum því hún lét nægja að fá aðeins uppáskrifað hjá lántaka. Heimildir segja að þegar fé var safnað í „íslenzka eimskipafélagið“ hafi Rannveig verið beðin um styrk til félagsins um 50-100 kr. Rannveig svaraði því svo: Það munar ekkert um það smáræði, minna má það ekki vera en 1000 krónur, og borgaði með það sama.⁵¹ (CD mynd 21).

Það má segja að Rannveig hafi ekki síður verið greiðvikin við ættmenni sín. Hún styrkti þau til menntunar þegar Margrét Símonardóttir (1869-1963) frá Brimnesi fór til Danmerkur 1921 til að mennta dætur sínar og gera þær víðsýnni.⁵² Í þá daga var það ekki sjálfsagður hlutur að fara utan í nám vegna þess að fjárhagur fólks leyfði það ekki og styrkir voru yfirleitt ekki fyrir hendi, aðeins þeir fjáðustu komust án styrkja. Áður en þær mæðgur fóru af stað til Danmerkur fékk Margrét óvæntan styrk frá móðursystur sinni Rannveigu.⁵³ Grétar Ólafsson, barnabarn Margrétar, segir svo frá:

Einnig sagði amma frá því að 1921 fór hún með dætrum sínum til Danmerkur, þeim til menntunar og hélt heimili fyrir þær þar. Þá hafi Rannveig frænka hennar rétt henni að skilnaði 500 krónur í gulli af því hún vissi að íslenskir peningar voru ekki í þann tíma mikils metnir utanlands. Sama viðkvæðið var sem fyrr: „Notið ykkur þetta til ánægju. Gaman verður að fá að sjá ykkur þegar þið komið aftur heim.“ Þótt peningagjöf þessi væri stór ber þó hæst sérkenni þessarar góðu konu sem engu offraði fyrir sjálfa sig fram yfir brýnustu nauðsyn.⁵⁴

⁵⁰ J.Kr.: „Rannveig Þorkelsdóttir á Svaðastöðum“ bls. 6.

⁵¹ Margrét Símonardóttir: „Svaðastaðabændur“ bls. 60.

⁵²; Páll Zóphóníasson: „Dánarmining, Hólmfríður Einarsdóttir, hannyrdakennari“ bls. 3.

⁵³ Margrét Símonardóttir: „Svaðastaðabændur“ bls. 60.

⁵⁴ Grétar Ólafsson: Ávarp 1997.

Rannveig var afburða hannyrðakona og stundaði margs konar útsaum, útprjón og vefnað. Sagt var að hún hefði verið dugleg til verka, skörp og snör í snúningum.⁵⁵ Til er handverk eftir Rannveigu sem hún gerði, meðal annars vettlingar og skaftbúningur.⁵⁶ (CD mynd 22, 23). Til er skemmtileg saga um hversu fundvís og lipur hún var. Eitt sinn að hausti týndust tvíbandaðir vettlingar sem Rannveig hafði prjónað. Eigandinn hafði verið í smalamennsku þann daginn. Lætur hún eigandann segja sér mjög nákvæmlega hvert hann hafði gengið. Fór hún í two daga að leita að vettlingunum og fann þá að lokum. Sagt er að henni hafi ekki þótt mikill missir í vettlingunum, en gaman hafði hún af því að fara í göngutúr því það var gott veður þessa daga og hún létt á fæti.⁵⁷

⁵⁵ Margrét Símonardóttir: „Svaðastaðabændur“ bls. 69.

⁵⁶ SIA. *Rannsókn* 2009.

⁵⁷ Margrét Símonardóttir: „Svaðastaðabændur“ bls. 71.

3.3 Kristín Símonardóttir (1866-1956) frá Kolkuósi

Kristín Símonardóttir var fædd í Brimnesi (1866-1956), (CD mynd 24), en bjó síðar á Kolkuósi. (CD mynd 25). Sagt var um Kristínu að hún hefði verið: „Greind kona og virðuleg, er sameinaði alvöru og glaðlyndi, örugga bústjórn og laðandi framkomu. Hún var ástsæl húsmóðir og naut vinsælda þeirra, er henni kynntust.“⁵⁸

Áður en Kristín giftist lærði hún hannyrðir hjá Sigurlaugu Gunnarsdóttur (1871-1968) í Ási í Hegranesi.⁵⁹ Kristín lærði einnig hannyrðir í Reykjavík, saumaði sér skautbúning og kynnti sér ýmsar nýjungar varðandi prjónavélar. (CD mynd 26, 27, 28, 29). Hún kom heim með eina slíka. Þegar prjónaskapurinn byrjaði voru það viðbrigði fyrir Sigurlaugu, móður Kristínar, því hún var vön því að fólk klæddist vaðmálsfötum og fannst lítið skjól í þeim flíkum sem prjónaðar voru á prjónavél. Kristín sagði að hún hefði flíkurnar nógu stórar til að hægt væri að þæfa þær svo þær yrðu skjólbetri.⁶⁰

Kristín kynntist manni sínum, Hartmanni Ásgrímssyni (1874-1948), þegar hún var 37 ára gömul. Þau urðu kennd við Kolkuós í Skagafirði og eignuðust þau fjóra syni. Faðir Ásgríms var ráðsmaður í nokkur ár hjá Sigurlaugu, móður Kristínar. Hartmann brautskráðist frá Möðruvallaskóla 1895. Um aldamótin hóf hann verslunarstörf á Kolkuósi og sigldi til Skotlands, Danmerkur og Svíþjóðar í verslunarerindum.⁶¹ Engin höfn var við Kolkuós en skip lágu við akkeri mest suður á hólmanum við Kolkuós. Þangað gat fólk farið og verslað og jafnvel haft vöruskipti, eins og tíðkaðist fyrr á tímum. Þá var lagður inn farmur sem kallaður var *prjónleysi*, eins og t.d. sokkar, sjóvettlingar, ull og jafnvel tólg. Fyrir það gat fólk keypt vefnaðarvöru o.fl. Kristín hafði fengið að fara út í skipin og langaði mikið til að sigla út í heim með skipinu Krínolínu en fékk ekki leyfi til þess. Þá var í tísku að fléttu úr hrosshári mörg reipi og sauma saman undir faldinn á pilsunum, svo pilsin stæðu út eins og um krínolín væri ræða.⁶²

Þegar Kristín fór að búa á Kolkuósi tók hún til sín stúlkur og kennið þeim á saumavél og prjónavél. Í þá daga voru þessi tæki ekki til á öðrum bæjum í sveitinni. Kennslan fór fram í stofunni á veturna.⁶³

⁵⁸ Eiríkur Kristinsson: *Skagfirzkar æviskrár III*, bls.126.

⁵⁹ Símon Steingrímsson: *Viðtal 2009*.

⁶⁰ Kristín Sigurmonsdóttir: *Viðtal 2009*.

⁶¹ Eiríkur Kristinsson: *Skagfirzkar æviskrár III*, bls. 125.

⁶² Kristín Sigurmonsdóttir: *Viðtal 2009*.

⁶³ Helga Magnúsdóttir: *Viðtal 2009*.

Kristín Sigurmonsdóttir (1933), ættuð frá Kolkuósi, barnabarn Kristínar, segir að hún muni ekki eftir ömmu sinni öðruvísí en við hannyrðir. Hún hafi spunnið, prjónað bæði á vél og í höndunum, sérstaklega prjónað sokka og þæft.⁶⁴ (CD mynd 30, 31, 32, 33, 34).

⁶⁴ Kristín Sigurmonsdóttir: *Viðtal* 2009.

3.4 Margrét Símonardóttir (1869-1963) frá Brimnesi og dæturnar þrjár

Magrét Símonardóttir var fædd í Brimnesi (1869-1963). (CD mynd 35, 36). Hún giftist Einari Jónssyni (1865-1940) árið 1894. Einar réði sig í fyrstu sem vinnumaður hjá Sigurlaugu Þorkelsdóttur, móður Margrétar. (CD mynd 37). Síðar tóku þau Margrét og Einar við búi Sigurlaugar árið 1896 en fluttu til Reykjavíkur árið 1926. Margrét og Einar eignuðust fjögur börn. Þrjú þeirra komust upp, Ólafur (1895-1992), Sigurlaug (1901-1985) og Hólmfríður Jósefina (1903-1950). (CD mynd 38). Einnig tóku þau í fóstur Kristrúnu Jósefsdóttur sex ára (1887-1978) eftir að móðir hennar, Hólmfríður Björnsdóttir, lést (1860-1894). Margrét og Hólmfríður voru bræðradætur. Þau Margrét og Einar hugsuðu um Kristrúnu sem sína eigin dóttur. Eftir gagnfræðapróf fór Kristrún til náms til Danmerkur. Þar gekk hún í lýðháskóla, hannyrdaskóla og að lokum í hússtjórnarskóla. (CD mynd 39, 40, 41, 42). Eftir heimkomu bauðst henni vinna hjá Búnaðarfélagi Íslands sem húsmæðrakennari. Árið 1912 giftist Kristrún og fluttist að Hofsstöðum í Viðvíkursveit í Skagafirði.⁶⁵ (CD mynd 43).

Magrét tók þátt í iðnsýningum, sýndi þar hannyrðir og fékk viðurkenningar og heiðursskjöl.⁶⁶ Árið 1911 tók hún þátt í iðnsýningu í Reykjavík og voru henni veitt þar heiðursverðlaun fyrir útsaumaða mynd.⁶⁷ (CD mynd 44).

Magrét var ein af stofnendum kvenfélagsins í Viðvíkursveit í Skagafirði og frumkvöðull að því að kvenfélagið breyttist í iðnfélag á Kolkuósi í Viðvíkurhreppi árið 1918.⁶⁸ Margrét hafði mikinn áhuga á að skrifa um heimilisiðnað og skrifaði meðal annars í Hlín, ársrit sambandsfélags norðlenskra kvenna. Margréti var mjög umhugað um að fólk fengi þá menntun og sækti þau námskeið sem boðið var upp á í héraðinu. Margrét og Halldóra Bjarnadóttir voru í bréfaskiptum í mörg ár. Halldóra segir að Margrét hafi skrifað „skemmtileg bréf“ og segir um Margréti:

Magrét virti og elskaði allt sem íslenskt var í máli og bókmenntum, hún var víðlesin. Það var gaman að heyra hana tala um íslenska list, hannyrðir, útvefnað og tóvinnu. Hún var sjálf mikil hannyrða- og tóvinnukona. Áhrif bárust viða frá Margréti og dætrum hennar, sem kenndu íslenskar hannyrðir. Margrét var falleg kona og fyrirmannleg, hélt reisn sinni og virðuleik til síðustu stundar, klæddist jafnan íslenska þjóðbúningnum og klæddist manna best.⁶⁹ (CD mynd 45, 46, 47, 48, 49).

⁶⁵ Halldóra Pálsdóttir: „Minning: Kristrún Jósefsdóttir frá Hofsstöðum“ bls. 23.

⁶⁶ Iðnsýning, Reykjavík: *Skrá* 1911.

⁶⁷ Iðnsýning, Akureyri: *Skrá* 1918.

⁶⁸ Halldóra Bjarnadóttir: „Heimilisiðnaður“ bls. 25-26.

Hún var mjög metnaðarfull og hafði brennandi áhuga á kennslu, hannyrðum og margs konar þjóðlegum vinnubrögðum. Sagt er að Margrét hafi haldið fyrstu tískusýningu sem getið hefur verið um á landinu og sýndi klæðnað kvenna á 19. og 20. öld. Þegar heimilisiðnaðarsýning var á Kolkuósi árið 1918. Hún taldi að áhugi hefði minnkað hjá ungum konum á að klæðast þjóðbúningnum og vildi sýna breytingar á íslenska kvenþjóðbúningnum svo ungar stúlkur fengju meiri áhuga á að klæðast honum.⁷⁰ (CD mynd 50).

Til er upphlutur og skautbúningur eftir Margréti. Á pilsinu er mynstur sem ber nafnið „grösin af gröfum konunganna“ en mynstrið er teiknað af Sigurði Guðmundssyni málara (1833-1874). Dætur Margrétar og fósturdóttirin saumuðu sér líka skautbúninga og skráddust þeim við hátiðleg tækifæri.⁷¹ (CD mynd 51, 52, 53, 54).

Eins og fyrr er getið fór Margrét til Danmerkur með dætur sínar til að auka þeim víðsýni. Hún var með þær ytra í um það bil þrjú ár þar sem þær gengu í lýðháskóla og húsmæðraskóla. Við heimkomu kenndu þær hannyrðir og köllu sig Brimnessystur. Voru námskeið hjá þeim mjög vinsæl.⁷² (Myndir af hannyrðum Sigurlaugar Einarsdóttur (1901-1985). (CD mynd 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62). (Myndir af hannyrðum Hólmfríðar Jósefinu Einarsdóttur (1903-1950). (CD mynd 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69).

⁷⁰ H.Á.S.: „Margrét Símonardóttir frá Brimnesi, minning“ bls. 17.

⁷¹ Halldóra Bjarnadóttir: „Margrét Símonardóttir frá Brimnesi, minning“ bls. 17.

⁷² Sigríður Ólafsdóttir: *Viðtal* 2009.

3.5 Guðrún Símonardóttir (1871-1924) frá Brimnesi

Guðrún Símonardóttir (1871-1924), (CD mynd 70), frá Brimnesi (CD mynd 71), og Sigurður Jónsson (1863-1952) gengu í hjónaband árið 1894, (CD mynd 72), en Sigurður var þá vinnumaður á Hvalnesi á Skaga. (CD mynd 73.). Tóku þau við búinu á Hvalnesi árið 1903 af vensluðum hjónum. Þar urðu þau síðar þekkt sem Guðrún og Sigurður „yngri“ á Hvalnesi, en þá bjuggu fyrir á Hvalnesi Sigurður og Guðrún „eldri.“ Sigurður og Guðrún eignuðust tvö börn, Símon Sigurðsson (1896-1907) og Sigurlaugu Sigurðardóttur (1871-1924).⁷³ (CD mynd 74).

Hér áður fyrr tíðkaðist að fá „heimiliskennara“ á heimili í sveitinni. Þegar Guðrún var lítil stúlka lærði hún eitt sinn á langspil. Æfingin fyrir kennsluna fór fram í baðstofunnivið lítinn fögnum þeirra sem sátu við vinnu sína, hún var beðin um að æfa sig frammi á „dyralofti.“ Langspilið er enn til hjá ættmennum hennar.⁷⁴

Það er sagt að Sölvi Helgason hafi verið tíður gestur í Brimnesi og gefið dætrum Sigurlaugar liti og kennt þeim að teikna blómamayndir.⁷⁵ Guðrún Símonar var lítil þá, en fylgdist með af athygli og sagði: „Petta er blóm eins og mamma saumar.“ Sölvi hvæsti á hana en sagði við Sigurlaugu: „Hún hefur blómavit.“ (CD mynd 75).

Sagt var að Guðrún Símonardóttir hefði verið mjög vandvirk hannyrdakona og ekki látið frá sér verk nema hún væri fullkomlega ánægð með það. Einhverju sinni kom Sigurlaug, móðir hennar, að máli við hana og spurði hvort hún væri búin með verkið. Svaraði hún því neitandi og sagði að „nú væri hún búin að vera alltof lengi.“ Móðir hennar svaraði. „Það verður ekki spurt hve lengi var verið að því heldur hver gerði það.“⁷⁶

Sagt er um Guðrúnu:

Hún var glæsileg að ytri sýn, næm á menn og málefni og fljót að skapa sér myndir og niðurstöður. Hjarta hennar var viðkvæmt og opinskátt og þá fyrst og fremst hlutteknigarríkt gagnvart bágstöddum mönnum þjáðum. Létt var hún og glöð í vinarhópi og sómdi sér vel, hvar sem hún kom eða fór.⁷⁷

Á sínum yngri árum var Guðrúná Reynistað hjá Sigríði Jónsdóttur (1858-1928) og manni hennar, Sigurði Jónssyni (1848-1921). Á Reynistað voru miklar tækniframfarir í búskap.

⁷³ Eiríkur Kristinsson: *Skagfirzkar æviskrár IV*, bls. 189-190.

⁷⁴ Símon Steingrímsson: *Ávarp* 1997.

⁷⁵ Margrét Símonardóttir: *Lýsing á klæðnaði Svaðastaðafólksins um og eftir aldamótin 1900*.

⁷⁶ Símon Steingrímsson: *Ávarp* 1997.

⁷⁷ Eiríkur Kristinsson: *Skagfirzkar æviskrár IV*, bls. 190.

Bæði hjónin höfðu verið erlendis. Sigríður hafði verið á kvennaskóla í Kaupmannahöfn og lært á mjólkurbúi á Sjálandi og verið kennari í Ytri-Ey á Skagaströnd. Sigurður á Reynistað dvaldi um tíma í Vesturheimi. Einhverju sinni kom Sigurður að máli við konu sína:

Hvaða prinsessu hefurðu sett út í glugga? spurði Sigurður á Reynistað Sigríði konu sína þegar Guðrún sat úti í glugga til að fá sem besta birtu við saumaskapinn en hún var frekar nærsýn. Líklega hefur hún líka verið bærilega klædd.⁷⁸

Guðrún tók þátt í fyrstu almennu íslensku heimilisiðnaðarsýningunni í Reykjavík árið 1921. Hún hlaut fyrstu heiðursverðlaun fyrir prjónaða rósavettlinga. (CD mynd 76). Til er handverk eftir Guðrúnu og meðal þess sem er til er skautbúningur. Sýnir handverk hennar þá aðlúð, vandvirkni og natni sem hún hefur lagt í hannyrðir sínar. (CD mynd 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86).

⁷⁸ Símon Steingrímsson: *Ávarp* 1997.

4 Klæðnaður kvenna af Svaðastaðaætt

Talið er að á 19. öld hafi íslenskar konur almennt borið prjónaða dökka húfu með skotti og skúf. Skúfurinn var úr togí eða silkiþræði en á honum var hólkur úr silfri eða öðrum málmi. Í byrjun 19. aldar er talið að konur hafi einnig borið bláa peysu prjónaða við og pils úr vaðmáli, herðaklút sem kallaður var *þríhyrna*, og dökka svuntu. Innan undir treyjunni voru konur í upphlutbol. Þessir upphlutir voru borðalagðir og baldýraðir og þóttu skrautlegir.⁷⁹ Á 19. öld verður sú breyting á að þegar konur fóru úr treyjunni voru þær í þægilegum hversdagsfatnaði, *upphlut*, innan undir sem þær gátu borið úti í góðu veðri á sumrin.⁸⁰ Síðar varð daglegur hversdagsbúningur upphlutur og pils úr vaðmáli utan yfir nærfötum. Konur báru þennan upphlut í ýmsum litum, svo sem rauðum, grænum, bláum eða svörtum, úr klæði eða flaueli.⁸¹ Í æviminningu kemur fram að konurí Fljótum í Skagafirði klæddust upphlutbol aðhnepptum að framan, yfir skyrtuna. Þessir bolir voru ýmist grænir eða rauðir.⁸² Eftir lýsingunni að dæma má sjá slíkan upphlutbol á mynd franska listamannsins Giraud sem hann teiknaði árið 1837 á Laugum í Biskupstungum. Fyrirmynnidin er talin vera Sigríður Ólafsdóttir, dóttir Rósu Guðmundsdóttur, sem kölluð var Vatnsenda-Rósa.⁸³ (CD mynd 87).

Upphlutir Svaðastaðasystra, dætra Rannveigar Jóhannesdóttur (1797-1867), voru ýmist úr svörtu eða rauðu vaðmáli með léreftsfóðri, bryddaðir með rauðum eða svörtum fótofnum böndum. Klæðisrenningar voru á börmum upphlutarins, sem voru og baldýraðir með rósamynstri úr mislitum silkitvinna. Tólf koparmillur voru á börmum hans með reim og nál úr látúnsvír. Á baki voru knipplaðar þrjár leggingar af ullarþræði í mörgum litum. Oft voru konurnar með silkiklút á herðum, endum hans var smeygt ofan í bolinn, og einnig voru pils og dúksvunta við. Utan yfir til skjóls var aðskorin svört vaðmálstreyja, sem var venjulega girt niður í pilsið.⁸⁴

Þegar Svaðastaðasystur fóru til kirkju fóru þær venjulega í peysuföt úr hellulituðu finu vaðmáli. Flauel var á börmum peysunnar og bryddað í hálmáli úr sama efni. Peysan var krækt saman upp í hálmál eða lítið op haft yfir brjóstið, en þá var baldýrað brjóst haft við innanundir svo að það sæist í gegnum opið (léreftsbútur). Ermarnar voru sléttar með flaueli og rúnnaðri klauf. Oft var peysan prjónuð og þá ófóðruð, en að öllu öðru leyti eins

⁷⁹ Símon Eiríksson: „Búnaðarhættir, klæðnaður, venjur o.fl. um miðja 19. öld“ bls. 218-219.

⁸⁰ Daniel Bruun: „Íslenskir kvenbúningar“ bls. 13.

⁸¹ Sigríður Guðmundsson: *Um íslenskan faldbúning með myndum*, bls. 120.

⁸² Elinborg Lárusdóttir: *Tvennir tímar*, bls. 25.

⁸³ Mayer, Auguste o.fl.: *Íslandsmyndir Mayers 1836*, bls. 181.

⁸⁴ Margrét Símonardóttir: *Lýsing á klæðnaði Svaðastaðafólksins um og eftir aldamótin 1900*.

og peysan úr vaðmálinu. Þær systur bundu silkiklúta af ýmsum gerðum um hálsinn. Stykkjótta eða marglita röndótta dúksvuntu báru þær við pilsíð og augnofin bönd í haldi svuntunnar bundin að framan í mittisstað.⁸⁵

Talið er að Svaðastaðasystur hafi verið með prjónaskotthúfu á höfði með heimaunnum þráðarskúf úr togí, allt lítað svart. Á húfunni var lítill silfurhólkur, eða heimagerður og vírbrugðinn skúfhólkur. Hárið var snúið saman í tvær lengjur og nældar undir húfuna á hnakka með litlum laufaprjón (gæti verið að konur hafi snúið hárið áður en það komst í tísku að fléttu það).⁸⁶

Hellulitaðir sokkar voru spari, en sauðsvartir til slits.⁸⁷ Talið er að Svaðastaðasystur hafi notað augnofin sokkabönd til spari, en hversdags aðeins með tökkum. Þessi bönd voru margvafin um fótinn fyrir neðan brugðninginn á sokknum, sem náði upp á hné. Nærháleistar voru hvítir spari og á ristinni var prjónuð í þá átta blaða rós en hversdagsháleistar voru gráir (ullarlitrurinn). Innandyra voru notaðir svartir ilskór af sauðskinni með hvítum eltiskinnsbryddingum og í þeim prjónaðir rósailleppar, þessir skór voru óþvengjaðir og héldu lagi eftir fætinum, því trémót var sett í þá á milli þess að þeir voru notaðir. Þeir entust svo skipti tugum ára og voru alltaf eins og nýir. Alltaf mátti skafa bryddingarnar hvítar þótt félli á þær.⁸⁸ Í nærfatnaði Svaðastaðasystra var hvít eða blákembd ull, ofið vaðmál úr fínu eða grófu eftir því sem passaði best í það skiptið. Úr efni var saumuð nærskyrta með mjórri léreftsbryddingu í hálsinn og krækt saman með krókapörum. Ermarnar voru sniðnar sléttar að framan við úlnliðinn með klauf sem krækt var saman eins og í hálsinn. Nærbusur voru kræktar saman aftan á baki og aðeins notaðar við hátíðleg tækifæri. Nærfatapils var fellt undir streng. Einnig voru þær í millipils sem var ofið með marglitum eða útsaumuðum bekk að neðan.

Við heimsókn Friðriks VIII. árið 1907 í Barnaskóla Reykjavíkur komu framreiðslustúlkur í fyrsta skipti fram í svörtum upphlutusbol, svörtu pilsí, hvítri skyrtu með slaufu í hálsinn og með hvíta svuntu og skotthúfu.⁸⁹

Margrét Símonardóttir frá Brimnesi skrifar í Hlín, ársrit sambandsfélags norðlenskra kvenna, 10. ágúst 1918, í tilefni stofnunar Iðnfélags í Viðvíkursveit á Kolkuósi í

⁸⁵ Margrét Símonardóttir: *Lýsing á klæðnaði Svaðastaðafólksins um og eftir aldamótin 1900*.

⁸⁶ Margrét Símonardóttir: *Lýsing á klæðnaði Svaðastaðafólksins um og eftir aldamótin 1900*.

⁸⁷ Margrét Símonardóttir: *Lýsing á klæðnaði Svaðastaðafólksins um og eftir aldamótin 1900*.

⁸⁸ Margrét Símonardóttir: *Lýsing á klæðnaði Svaðastaðafólksins um og eftir aldamótin 1900*.

⁸⁹ Poulsen, Sveinn og Holger Rosenberg: *Íslandsferð 1907*, bls. 106-107.

Skagafirði. Iðnfelagið setti upp hannyrðasýningu og sagt er að þar hafi farið fram fyrsta tískusýning á landinu. Konur komu fram og sýndu klæðnað fyrri tíma og samtímaklæðnað eins og danskir kjólar voru kallaðir. Einnig kom fram kona í hátíðarbúningi sem var sérstakur að því leyti að segja má að konurnar hafi verið að reyna að setja fram breytingar á upphlutnum á þessari sýningu. Margrét segir um upphlutinn:

Hinn upphluturinn, baldýraður með silki í svart flauel, borði frá mitti að axlarsaum, með belti í sama stíl og vírbaldýraðar koffur um höfuðið (gylt), slétt pils úr rauðu tauui, upphlutur úr sama efni.⁹⁰

Til er mynd af dóttur Margrétar, Hólmfríði Einarsdóttur (1903-1950), þar sem hún er með baldýraða spöng á höfði sem er svipuð því sem Margrét lýsir. Upphluturinn er með útsaumuðu bandi upp að öxl, einnig er hún með belti sem er í stíl og slétt pils. (CD mynd 88).

Það virðist sem dætur Margrétar hafi viljað hafa sinn eigin fastastíl en þó þjóðlegan því til er búningur hjá ættmennum Margrétar sem svipar til lýsingarinnar á upphlutsbol sem fyrr er lýst. Þó hafa verið gerðar fleiri breytingar á honum sem er mjög óvenjulegt. Hlýrar og borðar eru baldýraðir með blómamynstri, bæði með gulu og gulllituðu bandi, og beltið við hann er baldýrað með gulum þræði. Að aftan eru knippluð þrjú breið bönd, eitt fyrir miðju og tvö hvort sínum megin sem ná upp að handvegi. Böndin eru í appelsínugulum yrjóttum lit. Er þessi búningur notaður sem hátíðarbúningur og við hann er notuð spöng sú er Hólmfríður átti, búningurinn er eftir Sigurlaugu Einarsdóttur (1901-1985), dóttur Margrétar.⁹¹ (CD mynd 89, 90).

Til gamans má geta þess að til eru tveir upphlutir saumaðir af Margréti Símonardóttur frá Brimnesi. Margrét notaði annan upphlutinn hversdags og hinn spari.

Spariupphluturinn er með sérstaklega fallegum baldýruðum gulllituðum borðum og hekluðum bryddingum í hálsmáli og handvegi sem er mjög óvenjulegt fyrir upphlutsbol. Við upphlutinn notaði hún skotthúfu með gylltum vírvirkishólk. Einnig átti hún hversdagsbol með steyptum borðum og skotthúfu með snúnum skúfhólk úr silfri. (CD mynd 91, 92).

Í byrjun 20. aldar kemur dagtreyjan til sögunnar. Hún tekur við af peysunni sem þá var saumuð úr klæði en þó heldur áfram spari. Dagtreyjan var borin sem hversdagstreyja.

⁹⁰ Margrét Símonardóttir: „Heimilisiðnaður“ bls. 26-27.

⁹¹ SIA: Mynd.

Skotthúfan hélt þó velli því hún var borin daglega við dagtreyjuna.⁹² Um 1930 komst sá siður á að sauma peysufötúr silki eða silkilíki. Snið peysufatanna hafði þá ekki breyst mikið frá fyrri tíð. Slifsi, sem hafði lengst jafnt og þétt frá byrjun 20. aldar, hulti þá að mestu peysubarminn, og næla var sett sem skraut í slifsið og húfuprjónar nældir aftan á skothúfuna.⁹³ Það er greinilegt að hannyrðakonur af Svaðastaðaætt hafa fylgst með tímanum og klæðnaður þeirra hefur tekið breytingum í samræmi við það sem tíðkaðist áður fyrr.

⁹² Bríet Bjarnhéðinsdóttir: „Klæðaburður“ bls.84.

⁹³ Elsa E. Guðjónsson: *Íslenskir þjóðbúningar kvenna frá 16. öld til vorra daga*, bls. 45.

5 Heimilisiðnaður í Skagafirði

Á 19. öld og í byrjun 20. aldar var stundaður sjálfsþurftarbúskapur að mestu hér á landi, allir þurftu að vera sjálfum sér nógir, vera duglegir og vel æfðir til verka. Það þótti vera mikil og vandasöm vinna að stýra mannmörgu heimili og sjá um að allir fengju sitt. (CD mynd 93).

Heimili á Íslandi voru að nokkru leyti rekin eins og skólar. Námið var ekki aðeins ein vika eða mánuður, fólk gat allt eins staldrað við í heilt ár, lært og unnið sér til matar. Fólk var það sem kallað var „vistráðið“ og það þótti góður kostur að komast í vist á gott heimili þar sem aðstæður og möguleikar voru til menntunar og vinnu. Margt var í boði á heimilum, eins og t.d. að læra almenn bústörf eða handverk sem tilheyrdi heimilinu. Sumir sérhæfðu sig í störfum eins og að vinna með ull frá því að hún var tekin af fénu og þar til ferillinn var á enda, þegar ullin varð að flík eða nytjahlut. Þá þurfti kunnáttu til verka eins og að kemba, spinna, vefa og lita garn og efni.⁹⁴

Brátt komu til sögunnar hin ýmsu áhöld og tæknilegur búnaður til að léttu fólki vinnuna. Kom það sér oft vel fyrir þá sem vildu léttu sér bústörfin og veitti tækifæri til að búa til fjölbreyttari afurðir.

Fyrsta tegund vefstóla hér á landi var kljásteinsvefstólar. Halldóra Bjarnadóttir segir í bók sinni, *Vefnaður á íslenzkum heimilum*, að á Svaðastöðum hafi verið til vefstóll sem kallaður var *kljásteinavefstóll*, smíðaður úr rekavið af Skaga. (Nú kallaður vefstaður, fólk stóð við vefinn). Hún segist ekki muna eftir því hvort ofið hafi verið í honum frá því hún fór að koma að Svaðastöðum.⁹⁵ (CD mynd 94).

Talið er að á 18. öld hafi verið byrjað að flytja inn kamba, rokka og vefstóla sem smám saman fóru að breiðast út meðal landsmanna. Danakonungur létt senda vefstóla í alla landsfjórðunga og veitti verðlaun fyrir góðan vefnað. Landsmenn tóku síðan upp þann sið að framleiða þessi tæki þrátt fyrir að oft vantaði hentug efni til verkfærasmíða.⁹⁶ (CD mynd 95).

⁹⁴ Halldóra Bjarnadóttir: *Vefnaður á íslenzkum heimilum*, bls. 29-30.

⁹⁵ Halldóra Bjarnadóttir: *Vefnaður á íslenzkum heimilum*, bls. 157. Halldóra segir: Kljásteinavefstóll, hafa fornmann eflaust flutt hann í byrjun til landsins. Í sömu bók: Kljásteinavefstóll ber nafnið af standvef stól, bls. 46.

⁹⁶ Halldóra Bjarnadóttir: *Vefnaður á íslenzkum heimilum*, bls. 39.

Þegar líða tók á 19. öldina var algengt að bændur tækju að sér alls konar smíðavinnu og kæmu sér meðal annars upp rennibekkjum til að geta smíðað áhöld fyrir ullariðnaðinn. Kristín Sigurmonsdóttir (1933) segir að afi hennar Björn Hafliðason (1869-1937) sem bjó í Saurbæ í Kolbeinsdal hafi verið sjálflærður smiður og talinn hafa verið mikill hagleiksmaður. Hann var þekktur fyrirrokkasmíði og með þeim fyrstu sem smíðaði hraðskyttuvefstól sem ofið var á. Á hverju hausti kom fótgangandi maður framan úr Blönduhlíð með poka með hlutum í rokka á bakinu. Maðurinn átti annaðhvort að fá nýja hluti eða láta gera við, til að hægt væri að halda áfram að spinna, því það var enginn rokkasmiður í grenndinni.⁹⁷

Það má segja að bændur hafi smám saman aukið við tækniþekkingu sína. Þeir komu saman til að læra hver af öðrum og af þeim sem komu með nýjungar frá útlöndum varðandi verkfæri til ullariðnaðarins sem var stór hluti af heimilisiðnaði í sveitum landsins.⁹⁸

Að Ási í Hegranesi í Skagafirði bjuggu Sigurlaug Gunnarsdóttir (1828-1905) og Ólafur Sigurðsson (1822-1908). Þau settu sér það markmið að fá meiri hraðvirkni og fjölbreytni í vefnaðinn á heimilið. Gunnar Ólafur (1859-1900), sonur þeirra, var sendur til Danmerkur haustið 1879 til að læra vefnað. Það var ekki algengt á þeim tíma að karlmenn væru sendir utan í iðnnám og voru miklar væntingar í Ási þegar Gunnar kom heim ári seinna. Hann sneri aftur með teikningu af hraðskyttuvefstól, dúkapressu og lóskurðarvél. Vefstóllinn átti að vera afkastameiri en fyrirrennari hans. Síðar um sumarið var stóllinn smíðaður og prófaður. Mikill fögnuður varð í Ási þegar hver voðin af annarri af ýmsum gerðum kom út úr stólnum á skömmum tíma. Þessu fylgdi sú nýbreytni í vefnaði sem ekki hafði þekkt áður að nota tvist (bómull) sem uppistöðu og ull fyrir vaf. Ásheimilið varð þekkt fyrir tvistdúka sína sem voru ofnir með fjölbreyttum vefnaði og litum. Stúlkur á heimilinu klæddust fjölbreyttum klæðnaði eins og dagtreyjum og svuntum og skrautlegum millipilsum með mismunandi mynstri og litum. Ekki má gleyma ofnum milliskyrta karlmannna. Sigurlaug var ákveðin í því að sem flestir lærðu á vefstólinn og von bráðar voru tveir vefstólar í gangi í Ási. Tveimur piltum var kennt að vefa á nýju vefstólana ásamt fleirum sem komu víðs vegar að.

⁹⁷ Kristín Sigurmonsdóttir: *Viðtal* 2009.

⁹⁸ Kristín Sigurmonsdóttir: *Viðtal* 2009.

Ekki létu þau Sigurlaug og Ólafur þar við sitja í nýjungum varðandi vinnu á heimilinu. Þau voru mjög framfarasinnuð og fylgdust vel með nýjungum í tækni sem þau töldu að myndi létta og flýta fyrir framleiðslu á heimilinu. Sigurlaug eignaðist fyrstu fótstignu saumavélina í Skagafirði. Sú saumavél var kærkomin á hið mannmarga heimili í Ási. Margir komu til að sjá gripinn sem var talinn hálfgert galdratæki, þeir dáðust að honum og fengu jafnvel að prófa vélina. Sumir töldu þó að vélsaumur væri ekki eins slitsterkur og handsaumurinn og vildu halda sig við gömlu aðferðina.

Næsta skref hjá Sigurlaugu og Ólafi var að fjárfesta í prjónavél. Prjónavélin var einnig sú fyrsta sem kom í Skagafjörð. Þar sem aðeins fylgdi vélinni leiðarvísir á þýsku og enginn kunni á vélina þurfti Sigurlaug að læra á hana af sjálfsdáðum. Það reyndist henni furðu auðvelt því að hún komst fljótlega upp á lagið með hvaða aðferð væri best að nota þegar unnið var með vélina.⁹⁹ Um og eftir 19. öld verður mikil framför varðandi sokkaprjón og fleira. Á Kolkuósi í Skagafirði var farið í vöruskipti við útlönd. Var sent út saltkjöt og aðrar vörur fengnar í staðinn til landsins. Fögnum konur þá fyrstu hringprjónavélunum sem pantaðar voru að utan. Tækninni hafði fleygt mikið fram því hægt var að prjóna í hring og komu þá meðal annars vélprjónaðir sokkar til sögunnar.¹⁰⁰ Það má segja að heimilisiðnaðurinn hafi smá saman liðið undir lok þegar tækninni fleygði áfram.

⁹⁹ Halldóra Bjarnadóttir: „Merkiskonur“ bls. 90-94.

¹⁰⁰ Kristín Sigurmonsdóttir: *Viðtal* 2009.

6 Ullrvinnsla í Skagafirði „Að koma ull í fat“

Ullarvinnsla var vandasamt verk og krafðist áralangrar reynslu að meðhöndla ull svo að hún nýttist sem best og héldi eiginleikum sínum í gegnum allan feril ullarvinnslunnar, frá því að ullin var tekin af kindinni og þar til hún var orðin að fatnaði eða nytjahlut, allt eftir því í hvað átti að nota hana. Fyrst þurfti að huga að því að þvo ullina í keytu, keytan þurfti helst að vera þriggja til fjögurra mánaða gömul svo hægt væri að nota hana í ullarþvott. Hlöðir voru útbúnar við bæjarlækinn og tekinn stærsti pottur sem til var á heimilinu. Keyta og vatn var sett saman í pottinn og kveikt undir. Ullin var flokkuð eftir því hvort hún átti að fara í kaupstaðinn eða vera unnin heima. Ullin sem unnin var heima var þvegin upp úr heitu vatni svo fitan færi sem mest úr. Síðan var hún skoluð upp úr köldu vatni í bæjarlæknum og þurrkuð. Halldóra Bjarnadóttir (1873-1981) segir að yfirleitt hafi verið tvær konur við verkið og það hafi venjulega tekið þrjá til fjóra daga hjá foreldrum hennar að þvo ullina.¹⁰¹

Ullin skiptist í tog og þel. Venjan var að byrja á því að taka togið sem liggur utar í reifinu og eru toghárin lengri, en fingerðara þelið liggur undir toginu. Þelið var haft í fatnað sem átti að vera mjög vandaður. Eftir að ullin var þornuð var hafist handa við að flokka hana og kallaðist það að taka *ofanaf*. Haustið var notað til að taka togið af ullinni. Eftir áramót hófst það sem kallað var að *hæra*, að tína restina af toghárunum úr ullinni og gat það tekið þó nokkurn tíma. Síðan var hafist handa við að kemba þelið með finum kömbum svo hægt væri að spinna finan þráð. Fannst mörgum konum að þær væru með silkimjúka ull í höndunum.¹⁰² Í Skagafirði var kona að nafni Sigurbjörg Halldórsdóttir (1905-1989) frá Brekkukoti. Hún var mjög lagin að spinna finan þráð sem mátti jafnvel nota til sauma (í saumavél). Hún notaðist við *fótafitu* þegar hún kembdi og *lyppaði* ullarkembuna upp í lófann og spann á snældu.¹⁰³

Það má með sanni segja að konur fyrr á tímum hafi lagt allan sinn metnað, hlýhug og skapandi hönd í verkið þar sem þær komu að ullarvinnslu. Guðrún Símonardóttir (1871-1924) var ein af þeim. Guðrún var ættuð frá Brimnesi, seinna á Hvalnesi á Skaga:

Hún var annáluð tóvinnukona, rúði sjálf og valdi ullina. Síðan var ullin hjá henni í vinnslu um tveggja ára skeið, hún var sífellt að taka ofanaf til að fá ull til að

¹⁰¹ Halldóra Bjarnadóttir: *Vefnaður á íslenzkum heimilum*, bls. 67-69.

¹⁰² Halldóra Bjarnadóttir: *Vefnaður á íslenzkum heimilum*, bls. 70.

¹⁰³ Halldóra Bjarnadóttir: *Vefnaður á íslenzkum heimilum*, bls. 55.

Snara.is: Feiti soðin af sauðafótum, notuð til smurningar.

spinna fint band. Úr því prjónaði hún svo fina vettlinga að hún dró þá gegnum giftingarhringinn sinn. Hún fékk verðlaun fyrir rósavettlinga á Heimilisiðnaðarsýningunni í Reykjavík árið 1921.¹⁰⁴

Margir hafa velt því fyrir sér hvernig konur gátu spunnið svo fingerðan þráð eins og þann sem konur prjónuðu úr t.d. skotthúfur fyrr á 19. öld. Þá voru kindur rúnar bæði snemma að vori og hausti. Kristín Sigurmonsdóttir á Vöglum (1933) segir að ullin í skotthúfurnar hafi verið tekin af veturgömlum hrút. Ullin var rúin við herðakamb hrútsinns og ullin tekin ofanaf. Kristín segir enn fremur að mikill metnaður hafi verið lagður í að hafa ullina nógu sauðsvarta þegar átti að prjóna sokka. Til voru ær í Skagafirði sem voru með sérstaklega fallegan svartan lit á ullinni. Annars voru kindur með grásvartan lit sem þótti ekki nógu fallegur. Kom það fyrir að kindur voru sendar kvenna á milli til að þær gætu nýtt sér svörtu ullina.¹⁰⁵

Margar íslensku konurnar voru hrifnar af togiúr ullinni því þeim fannst það líkjast hör eða líni. Hör hefur lítið verið ræktaður á Íslandi. Margrét Símonardóttir (1869-1963) frá Brimnesi í Skagafirði lýsir heimaunnum vefjarhafoldum á vefstól. Notaðar voru járnklær með tréskrafti sem tog var undirbúið í. Valið tog af ám var sett í þá og var reynt að velja togið jafnlangt. Var hægt að teygja togið og sléttu í þeim. Oftast var það kallað að kemba til toga í klóm.¹⁰⁶

Algengt var að spinna á snældu, og var snældan oftast notuð þegar spinna átti hrosshár. Einnig var hún notuð til að spinna gróft band sem ekki var hægt að koma fyrir á rokksnældu.¹⁰⁷

Úr togi var unnið flest það sem átti að vera vandað úr ullinni svo sem til vefnaðar og útsaums, t.d. rósaflos í hempuborða og nálaflos í hnakkessur, þráður í spjaldofin bönd, augnsaum, fléttusaum og þráð í knipplinga. Knipplingarnir voru saumaðir á *samfellur* ogupphluti. Einnig var tog tvinnað og gerður úr því þráður sem var gljáandi. Togþráður var tvinnaður svo hægt væri að sauma með honum flíkur heimilanna, sem voru allar handsumaðar. Áður en silkiskúfar við skotthúfur kvenna komu var skotthúfuskúfurinn oftast úr togi.¹⁰⁸

¹⁰⁴ Simon Steingrímsson: *Ávarp* 1997.

¹⁰⁵ Kristín Sigurmonsdóttir: *Viðtal* 2009.

¹⁰⁶ Halldóra Bjarnadóttir: *Vefnaður á íslenzkum heimilum*, bls. 55.

¹⁰⁷ Kristín Símonardóttir: *Viðtal* 2009.

¹⁰⁸ Halldóra Bjarnadóttir: *Vefnaður á íslenzkum heimilum*, bls. 68.

Eftir því sem leið á 19. öld tóku karlmenn óspart að vefa og unnu fileldir karlmenn við vefstólinn frá morgni til kvölds meðan konur spunnu þráðinn til vefnaðar. Á Hvalnesi á Skaga bjuggu merkishjónin Guðrún Símonardóttir (1871-1924) og Sigurður Jónsson (1863-1952). Góð samvinna var þeirra á milli, hún spann fingerðan ullanþráð og hann sá um vefnaðinn. Til er upphlutssvunta eftir þau.¹⁰⁹

Til eru dæmi um að konur fóru á milli bæja á 19. öld og tóku að sér að spinna fyrir bændur og báru þær rokkana sína á bakinu á milli bæja. Þessar konur voru þekktar fyrir að vera góðar spunakonur.¹¹⁰

Einnig tíðkaðist að vefarar, fólk sem tók að sér að þæfa ull, spuna- og saumakonur færðu á milli sveita og ynnu fyrir heimili eða tækju vefnað að sér heim til sín.¹¹¹

Kristín Sigurmonsdóttir (1933) segir eftir afa sínum Birni Haflidasyni (1869-1937) er bjó í Saurbæ í Kolbeinsdal að venja hafi verið á heimilinu á Saurbæ að Ragnheiður Þorlaksdóttir (1896-1939), kona Björns, hefði fengið sérstakar konur á heimilið sem tóku að sér að spinna uppistöðu í vef. Uppistaða átti að vera sérstaklega vel unnin því hún var aðalatriðið hvað varðaði vefnaðinn.¹¹² Björn hafði mann sem sá um féð á veturna svo hann gæti unnið sjálfur að rokkasmíði sem var aðalatvinna hans. Síðar fór að minnka að rokkar væru notaðir til að spinna á, spunavélarnar tóku við. Þó voru til konur sem vildu halda áfram að spinna ullina á sinn gamla hátt, spinna á rokkinn sinn. Má þar nefna Kristínu Símonardóttur frá Kolkuósi sem sat við rokkinn og spann sér þráð í vettlinga og sokka. Kristín Sigurmonsdóttir man eftir því að á Kolkuósi hafi verið spunnið á spunavélar, það þótti mikil framför þegar þær komu til sögunnar og ólíkt meiri afköst urðu. Þegar leið að miðri 19. öld var mikið inn til landsins af klæðum og lérefti, flutt inn silki og þess háttar inn til landsins sem notað var í hátíðarbúninga, en margir Íslendingar notuðu þó áfram vaðmál.

Efni voru bæði úr stórgerðu og smágerðu klæði og fengu konur efni úr besta klæðinu í treyjur og pils, léreft í skautfald, kraga og skyrtu, en efni í nærfatnað var unnið úr venjulegri ull. Þegar tímar liðu fór að skapast tíska þar sem lægra settir reyndu að líkja

¹⁰⁹ Sigurlaug Steingrímsdóttir: *Viðtal* 2009.

¹¹⁰ Halldóra Bjarnadóttir: *Vefnaður á íslenzkum heimilum*, bls. 42.

¹¹¹ Halldóra Bjarnadóttir: *Vefnaður á íslenzkum heimilum*, bls. 83.

¹¹² Kristín Sigurmonsdóttir: *Viðtal* 2009.

eftir klæðaburði heldra fólks. Var þjóðin þá að efnast og verða meðvitaðri um tísku landsmanna og annarra þjóða.¹¹³

Talið var að ekki nema þeir færstu gætu spunnið í dúksvuntur. Gæðaull var notuð þegar ofin voru peysufatasjöl.¹¹⁴ Þá voru gerðar prufur og kallaðist það að „munstra.“ Garn var vafíð á spjald svo hægt væri að sjá hvernig mynstrið leit út.¹¹⁵

Vandað var til verka þegar ofið var í peysuföt. Peysufötin voru ofin úr vaðmáli, (kallað er *4-5 lóð hespan, 11 skreppur (eitt lóð 15 g, 1/64 úr kg)*). Hefð var fyrir því og lögð áhersla á að ungar stúlkur kæmu sér upp peysufötum. Þó var aðaláherslan lögð á að þær væru búnar að klára *ívafið* um og eftir fermingu.¹¹⁶

Ekki má gleyma því vandasama verkefni að spinna ull í prestshempur, hökla, hempur kvenna og í faldbúninga eða skautbúninga. Mikið var vandað við spuna í skotthúfur, þríhyrnur, langsjöl, og trefla sem og stakkpeysur og stiglapeysur (prjónaðar) sem konur klæddust almennt framundir aldamótin 1900. Einnig var notað fint vaðmál í nærfatnað á þessum tíma.¹¹⁷

Keypt var spunavél til kvenfélagsins í Viðvíkursveit í Skagafirði upp úr aldamótunum 1900. Þægilegt þótti að fá spunnið garn sem áður þurfti að gera í höndunum. Í sveitinni var aldraður maður, fyrrverandi smiður, sem tók að sér að gera við vélina ef eitthvað bilaði. Kristín Sigurmonsdóttir segir:

Þegar var búið að spinna 10 þús. hespur, þá hafði ekkert viðhald verið á vélinni.
Konan hans hespaði, hann spann, þetta var létt vél, hún var bara held ég 15 þráða.
Vélin heima var 20 þráða, hún var dálitið þung að spinna á allan daginn.¹¹⁸

Sumir áttu hvorki spunavélar né prjónavélar í byrjun 20. aldar. Þeir létu spinna og prjóna fyrir sig. Kristín segir að það hafi verið viðbrigði fyrir barnmörg heimili að láta prjóna fyrir sig nærföt, peysur o.fl. Hún segir :

Það var geysimikil vinna að setja þetta saman, sauma þetta saman því snúningarnir voru ekki fastir við, þeir voru prjónaðir sér til þess að flýta fyrir og það þurfti að lykka þetta allt við á eftir til að ná sem mestum afköstum. Það var

¹¹³ Daniel Bruun: „Íslenskir kvenbúnningar“ bls. 21-22.

¹¹⁴ Halldóra Bjarnadóttir: *Vefnaður á íslenzkum heimilum*, bls. 70.

¹¹⁵ Halldóra Bjarnadóttir: *Vefnaður á íslenzkum heimilum*, bls. 71.

¹¹⁶ Halldóra Bjarnadóttir: *Vefnaður á íslenzkum heimilum*, bls. 70. Snara.is: Ívaf: þræðir sem liggja þvert yfir voð, þ.e. liggja hornrétt á uppistöðuna (ívaf er ýmist dregið í skil í uppistöðu í vindu, snakk eða vindusnakk).

¹¹⁷ Halldóra Bjarnadóttir: *Vefnaður á íslenzkum heimilum*, bls. 71.

¹¹⁸ Kristín Sigurmonsdóttir: *Viðtal* 2009.

hægt náttúrlega að setja snúningana upp en það tók svo langan tíma að það var eiginlega meira verk en lykkja það í höndunum. Nú, það gengu allir í prjónafötum, nærfötum og krakkarnir í peysum en svo var hægt að fá það sem var kallað verksmiðjutau í buxur handa strákunum, það var vaðmál sem var framleitt á Akureyri. Það var bara ekkert flutt inn af vefnaðarvöru.¹¹⁹

Hér áður fyrr, segir Kristín, var flíkin yfirleitt lituð. Allar stelpur á hennar aldri áttu og voru í kaffibrúnum sokkum. Sauðalitirnir þóttu ekki nógum finir. Peysur voru litaðar gráar. Hún man eftir að band var litað, en þó var yfirleitt venja að lita fatnað eftir á þegar búið var að prjóna flíkina. Hún segir að um 1940 hafi verið farið að kaupa verksmiðjuunninn prjónaðan fatnað frá Akureyri. Eftir að fólk fór að kaupa unnar ullarvörur þaðan hafi verið erfiðara að lita fatnaðinn því einhvers konar fita hafi verið sett í lopann sem þurfti að þvo úr flíkinni áður en hún var lituð heima. Kristín telur að það hafi verið auðveldara fyrir þá sem sáu um að kemba ullina í verksmiðjunni að setja fitu í hana áður.¹²⁰

Kristín segir frá því hvernig hún klæddist þegar hún var níu ára, lítið hafi verið til af innfluttmum fatnaði vegna stríðsáranna, hún segir:

Maður gekk nú í prjónabrók sem náði niður fyrir hné, sokkum sem náðu upp á mitt læri og voru festir á sokkaband og svo var maður í koti og pilsí. Alltaf í pilsí, stelpur voru ekki í buxum í þá daga. Svona gekk maður í skólann. Strákar voru í ermalöngum prjónaskyrtum en við áttum ermastuttar prjónaskyrtur. Og svo var maður í tveimur peysum, heilli peysu og annarri hnepptri. Ja, við áttum bara gúmmískó úr gúmmislöngu. Ég átti nú að vísu skinnskó þegar ég var krakki á sumrin en svo komu slönguskórnir.

Kristín segir að kreppa á millistríðsárunum hafi haft áhrif á innflutning til landsins. Erfitt hafi verið að fá efni í fermingarkápuna hennar en þó hafi að lokum fengist íslenskt dökkrautti ullarefnii, frá Gefjun á Akureyri. Kristín segir enn fremur að þá hafi tíðkast að fá saumakonu á heimilið í sveitinni sem staldraði við og saumaði fatnað á fjölskylduna. Saumakonan fékk lánaða saumavél húsmóðurinnar og saumaði fatnað úr heilu ströngunum frá Gefjun. Kristín segir að meðal annars hafi hún saumað jakkaföt á föður hennar, sem vesti og reiðbuxur hafi tilheyrt, efnið sem var notað var allt í sama lit.¹²¹

Um það leyti sem Kristín fer að eignast börnin sín átta breytist ullariðnaðurinn mikið. Hún segir að ullarbandið hafi smám saman breyst:

¹¹⁹ Kristín Sigurmonsdóttir: *Viðtal* 2009.

¹²⁰ Kristín Sigurmonsdóttir: *Viðtal* 2009.

¹²¹ Kristín Sigurmonsdóttir: *Viðtal* 2009.

Það var eithvað öðruvísi, lopinn frá Álafossi. Heimaunni lopinn gat þófnað svo fantalega í lopapeysurnar. En svo þrjónaði ég einu sinni lopapeysu úr lopa frá Álafossi og það var mórautt í beknum. Og þetta leit út alveg eins og íslensk mórauð ull en þegar ég þvoði hana þá lét það litinn. Þeir gátu lítað ull sem var alveg eins og mórauð íslensk ull en það lét litinn og þá sá ég að þetta var ekki ekta.¹²² (CD mynd 96).

Miklar framfarir hafa orðið í ullarvinnslu, þó má segja að breytingar hafi bæði þróast í jákvæðar og neikvæðar áttir varðandi vinnsluna. Kristín segir að ullin þófni minna og ullarsokkar séu sterkari. Í dag 2009 eru ullarsokkar nælonstyrktir og endingartíminn lengri.

¹²² Kristín Sigurmonsdóttir: *Viðtal* 2009.

7 Konur lærðu handverk – hannyrðakonur af Svaðastaðaætt

Talið er að frá miðöldum hafi tíðkast að heldri konur, dætur og frændkonur stórbænda og kirkjunnar manna, hafi lært til hannyrða.¹²³ Heimilin voru eins konar skólar fyrir þá sem vildu læra og það var stór þáttur í uppeldi stúlkna af ríkmannlegum heimilum að fá góða hannyrðakennslu.¹²⁴ Segja má að sú hefð hafi einnig verið á 19. öld og má þar nefna Rannveigu Jóhannesdóttir (1797-1867) frá Balaskarði í Húnnavatnssýslu, síðar á Svaðastöðum í Skagafirði. Rannveig var einkadóttir og ekkert var til sparað að hún fengi þá menntun sem stúlkur á betri heimilum fengu „til munns og handa“ eins og sagt var.¹²⁵ (CD mynd 97)

Lítið er vitað um hvar hún hefur lært hannyrðir, þó segir langömmubarn hennar að talið sé að hún hafi lært hannyrðir hjá kaupmannsfrú á Skagaströnd.¹²⁶ Sagt er að mæður hafi kennt dætrum sínum hannyrðir. Rannveig á Svaðastöðum var kunn hannyrðakona og kenndi dætrum sínum handbragðið. Sigurlaug Þorkelsdóttir (1828-1910) var ein af dætrum Rannveigar, síðar kennd við Brimnes í Skagafirði. Hún kenndi einnig dætrum sínum hannyrðir og sendi þær til náms á bestu heimilum í nágrenninu. Brimnessystrum var margt til lista lagt og þær lærðu meðal annars að *saumablómstursaum, skattera, baldýra, spjaldvesfa bönd og knipla*. Eru til skaftbúningar eftir þær enn í dag hjá afkomendum þeirra. Búningarnir bera þess vitni hversu vandaðir þeir eru og mikið í þá lagt.¹²⁷

Á 19. og fram á 20. öld tíðkaðist sá siður að efnuð heimili tóku að sér ungt fólk í vinnu og nám og var það talinn góður kostur fyrir þann sem námið stundaði. Hægt var að sérhæfa sig í bústörfum og margvíslegu handverki, eins og t.d. tóvinnu, vefnaði og saumaskap.¹²⁸ Þá byggðist búskapur hjá bændum á því að vera sjálfbær og þótti það sjálfsagður hlutur í uppeldi barna að vera að mestu óháður öðrum í framleiðslu heimilisins.¹²⁹ Ofið var á öðru hverju heimili. Sumir spunnu bandið heima, en létu vefa það annars staðar.¹³⁰

Það voru ekki aðeins konur sem unnu hannyrðir, það þótti algengt að karlmenn tækju til hendinni og voru jafnvígir konum. Þótt launin væru talin rýr í sveitum landsins gat

¹²³ Elsa E. Guðjónsson: *Íslenskur útsaumur*, bls. 55.

¹²⁴ Elsa E. Guðjónsson: *Íslenskur útsaumur*, bls. 57.

¹²⁵ Margrét Simonardóttir: „Svaðastaðabændur“ bls. 42.

¹²⁶ Elísabet Steinunn Jóhannsdóttir: *Skagfirskir rósavettlingar*, bls. 10.

¹²⁷ Simon Steingrímsson: *Ávarp* 1997.

¹²⁸ Halldóra Bjarnadóttir: *Vefnaður á íslenzkum heimilum*, bls. 29.

¹²⁹ Halldóra Bjarnadóttir: *Vefnaður á íslenzkum heimilum*, bls. 24.

¹³⁰ Kristín Sigurmonsdóttir: *Viðtal* 2009.

vinnufólk oft sparað saman og eignast hluti sem unnir voru á heimilinu. Það skipti miklu máli fyrir framtíð þeirra að eignast góðan fatnað, en flestir voru klæddir í ullarföt yst sem innst. Einnig þótti nauðsynlegt að eiga rúmfatnað og hirslur (oftast kistur) til að geyma persónulega hluti.¹³¹

Einnig var sá möguleiki fyrir stúlkur að fara í húsmædraskóla og mennta sig í bústörfum og hannyrdum áður en þær gengu í hjónaband. Margar ungar stúlkur sóttu húsmædraskóla hjá Sigurlaugu Gunnarsdóttur (1828-1905) í Ási. Sigurlaug var fædd á Skíðastöðum í Ytri-Laxárdal í Skagafirði og bjó síðar á Ási í Hegranesi í Skagafirði. Halldóra Bjarnadóttir (1873-1981) segir svo:

Sigurlaug var að öllu leyti hin mesta atgervis- og fyrirmyndarkona. Hún var gædd ágætum hæfileikum og námfús mjög, enda var hún talin meðal hinna best menntuðu kvenna í Skagafirði á sínum tíma. Sigurlaug var að allra dómi hin mesta búsyolu- og fyrirmynndarhúsmóðir, glaðlynd, gestrisin og rausnarleg, hjálpfús við bágstadda og nærfærin við sjúka.¹³²

Eins og sagt er var Sigurlaug Gunnarsdóttir mikil atorkukona í heimilisiðnaði og frumkvöðull á margan hátt í þeim eftum. Hún þótti afburða hannyrdakona. Eitt af áhugamálum Sigurlaugar var vefnaður, hún óf áklæði, sjöl, klúta og margar gerðir dúka. Bændur í héraðinu virðast hafa metið hæfileika Sigurlaugar mikils því þeir kepptust við að senda dætur sínar til hennar, annað hvort sem vinnukonur eða til náms yfir vetrartímann þegar handverkið blómstraði sem mest á heimilinu. Árið 1877 var fyrir hennar forgöngu stofnaður fyrsti kvennaskólinn að Ási í Hegranesi í Skagafirði.¹³³ Á þessu tíma var hlutverk konunnar að vera móðir oghúsmóðir, eftir giftingu unnu konur ekki utan heimilis.¹³⁴

Áður en Kristín Símonardóttir (1866-1956) frá Brimnesi, dóttir Sigurlaugar Porkelsdóttur, gifti sig lærði hún hannyrdir í Ási hjá Sigurlaugu Gunnarsdóttur. Þar voru hannyrdir og heimilisiðnaður í hávegum höfð bæði utan húss og innan. Einnig er hún þekkt fyrir að hafa saumað fyrsta skautbúninginn í samvinnu við Sigurð Guðmundsson málara.¹³⁵

¹³¹ Halldóra Bjarnadóttir: *Vefnaður á íslenzkum heimilum*, bls. 31.

¹³² Halldóra Bjarnadóttir: „Merkiskonur“ bls. 90-92.

¹³³ Halldóra Bjarnadóttir: „Merkiskonur“ bls. 90-92.

¹³⁴ Dagný Heiðdal: *Aldamótakonur og iskensk listvakning*, bls. 15.

¹³⁵ Simon Steingrímsson: *Ávarp* 1997.

Eftir námið lá leið Kristínar Símonardóttir til Reykjavíkur að læra að sauma sér skautbúning og kynna sér ýmsar nýjungar varðandi prjónavélar. Hún kom heim með eina slíka. Þegar prjónaskapurinn byrjaði voru það viðbrigði fyrir Sigurlaugu, móður Kristínar Símonardóttur, hún var vön því að fólk klæddist vaðmálsfötum og fannst lítið skjól í þeim flíkum sem prjónaðar voru á prjónavél. Kristín Símonardóttir sagði að hún hefði flíkurnar nógu stórar svo hægt væri að þæfa þær til að þær yrðu skjólbetri. Dæmi eru til um að konur hafi fengið kennslu í að útbúa og vefa í klæði, segir Kristín Símonardóttir (1933), á húsmæðraskólanum á Löngumýri í Skagafirði. Oft var það þannig að ef konur höfðu ráð á gátu þær keypt „ekta“ klæði, ullarefni frá útlöndum í skautbúninga. Annars var íslenskt ullarklæði látið duga. Þegar Kristín fór að búa á Kolkuósi tók hún til sín stúlkur og kenndi þeim á saumavél og prjónavél. Í þá daga voru þessi tæki ekki til á öðrum bæjum í sveitinni. Kennslan fór fram í stofunni á veturna. Kristín Sigurmonsdóttir á Vögnum segir:

Það sagði mér kona, Karlotta Jónsdóttir, hún var í Hjaltadal, „að þetta er eins og að komast til himnaríkis“ er hún komst til Kolkuóss og fékk að vinna þarna með vélar. Hún lærði á prjónavél hjá ömmu. Svo var amma beðin að útvega einhverjum kvennaskóla einhverja stúlku til að kenna vélprjón og hún réði hana þangað. Svo lærði hún vefnað líka. Hún fór víst á eitthvert námskeið og svo varð hún vefnaðarkennari, þessi kona.¹³⁶

Margar af þessum konum fengu sér prjónavélar eða saumavélar og höfðu það fyrir atvinnu að sauma fyrir fólk eða prjóna.¹³⁷ Það var ekki aðeins kennt á saumavélar og prjónavélar hjá Kristínu á Kolkuósi. Hún kenndi stúlkum líka að sauma út og er til handverk eftir þær hjá ættingjum eins og baldýraðir upphlutsborðar o.fl.¹³⁸ (CD mynd 98).

Guðrúnu Símonardóttur (1871-1924) frá Brimnesi, dóttur Sigurlaugar Þorkelsdóttur, gafst kostur á að stunda hannyrðanám á Reynistað í Skagafirði hjá Sigríði Jónsdóttur (1887-1858). Á Reynistað voru miklar tækniframfarir í búskap. Bæði hjónin höfðu verið erlendis.¹³⁹ Sigríður hafði verið í námi í kvennaskóla að Ási og á Hjaltastöðum. Árið 1881 fór hún í framhaldsnám til Kaupmannahafnar og stundaði nám í kvennaskóla Natalie Zahle. Eftir heimkomu var hún ráðin kennslukona við nýstofnaðan kvennaskóla að Ytri-Ey í Húnnavatnssýslu ásamt Elínu Briem. Sigríður kenndi þar til hún gifti sig

¹³⁶ Kristín Sigurmonsdóttir: *Viðtal* 2009.

¹³⁷ Kristín Sigurmonsdóttir: *Viðtal* 2009.

¹³⁸ Helga Magnúsdóttir: *Viðtal* 2009.

¹³⁹ Símon Steingrímsson: Ávarp 1997.

1887. Árin 1894-1904 tók Sigríður að sér stúlkur til kennslu á heimili sitt. Kennslan var frá áramótum að „sumarmáli.“¹⁴⁰

Margrét Símonardóttir (1869-1963) frá Brimnesi, dóttir Sigurlaugar Þorkelsdóttur, fór með dætur sínar til náms til Danmerkur árið 1921, Sigurlaugu (1901-1985) og Hólmfríði (1903-1950) Einarsdætur. Gengu þær í lýðháskóla og húsmæðraskóla. Að því loknu luku þær burtfararprófi úr teikni- og hannyrðaskóla árið 1924.¹⁴¹

Dæturnar voru í húsmæðraskólanum Vældegård nálægt Kaupmannahöfn. Hafði verið talað um að allar þær stúlkur sem stunduðu þar nám fengju námsstyrk til að geta stundað námið. Þegar úthlutunin var búin, var þeim systrum ljóst að þær fengju ekki styrk eins og dönsku stúlkurnar fengu, en án styrksins yrði þeim erfitt að stunda námið. Sveinn Björnsson (1881-1952), síðar forseti Íslands, skrifar í minningargrein um Hólmfríði, þegar hann var sendiherra í Kaupmannahöfn, að þær systur hafi komið að máli við sig varðandi það hvernig þær gætu fjármagnað námið sitt. Sveinn ráðlagði þeim að sækja um styrk til dansk-íslenska sambandssjóðsins sem þá var til. Síðar kom í ljós að systurnar áttu rétt á því eins og dönsku stúlkurnar að fá styrk „eftir 6. gr. sambandslaganna um jafnrétti Dana og Íslendinga“ og fengu hann að lokum. Þegar upp var staðið voru systurnar komnar með two styrki, úr íslenska ráðuneytinu og frá Dönnum. Nokkrum vikum seinna hitti Sveinn Björnsson þáverandi menntamálaráðherra Dana, Jakob Appel. Hafði hann skemmtilega sögu að segja honum:

„Er það ekki eins og ég hef alltaf sagt? Íslendingar eru sérstakir í sinni röð.“ Fyrir nokkru höfðu systurnar frá Brimnesi komið í ráðuneytið, sagst hafa fengið styrk úr sambands-sjóðnum, eftir að þær fengu styrk úr ráðuneytinu, þær væru að koma til að skila aftur styrknum. Málið var lagt fyrir ráðherra ... og sagt að þær fengju að halda styrknum.

Sveinn Björnsson segist ekki hafa getað gleymt þessari sögu um stúlkurnar. Hann segir:

Jeg hef aldrei gleymt því, hve þessar tvær fátæku stúlkur gerðu garð Íslands frægan með þessari framkomu sinni, og mjer finnst að slíku eigi að halda á lofti. Og nú gefst tilefni til þess við andlát annarrar þeirrar.¹⁴²

Sama ár og þær systur luku burtfararprófi fékk Hólmfríður lömunarveiki. Hún lá lengi þungt haldin af henni og fékk aldrei fulla heilsu aftur. Um haustið sama ár byrjuðu þær

¹⁴⁰ Eiríkur Kristinsson: *Skagfirzkar æviskrár*, II, bls. 278. Snara. is: Sumarmál eru fimm síðustu dagar vetrar (frá laugardegi til sumardagsins fyrsta, fimmtudags).

¹⁴¹ Margrét Jóhannesdóttir. „Minning: Sigurlaug Einarsdóttir læknisfrú“ bls. 35.

¹⁴² Sveinn Björnsson: „Systurnar frá Brimnesi gerðu Ísland i til sóma ytra“, bls. 413-414.

systur tvær að kenna og kölluðu sig „Brimnessystur.“ Kennslan fór fram á heimili þeirra í Reykjavík. Kenndu þær Sigurlaug og Hólmfríður saman þangað til að Sigurlaug gifti sig og flutti úr bænum. Sjá má auglýsingar í blöðum þar sem Brimnessystur auglýsa námskeið. Hólmfríður hélt áfram að kenna og var mjög vinsæll kennari. Þær systur komu með nýjungrar frá Danmörku til kennslu. Voru hannyrðatímarnir mjög eftirsóttir og þótti konum gott að vera hjá Hólmfríði. Sigríður Ólafsdóttir (1935), systurdóttir Hólmfríðar, segir að hún hafi fengið að hjálpa við kennsluna, þá var hún aðeins níu ára. Hólmfríður kenndi henni nokkur útsaumsspor og átti hún að læra heiti þeirra utanað. Síðan gekk Sigríður hnarreist á milli kvennanna sem tóku henni mjög vel þótt ung væri. Að námskeiðum loknum var hefð að halda sýningu á hlutum nemendanna og gátu gestir og gangandi fengið að skoða afrakstur hannyrðanna.¹⁴³ Það má segja að hannyrðakonur af Svaðastaðætt hafi lagt sitt af mörkum til að viðhalda og þróa íslenskt handverk. (CD mynd 99, 100).

¹⁴³ Sigríður Ólafsdóttir: *Viðtal* 2009.

8 Fyrirmynndir íslensks handverks - hannyrðakonur af Svaðastaðaætt

Það er umhugsunarvert hvernig hægt var að fá hugmyndir að fyrirmyndum og verklegri menntun og hannyrðum í sveitum landsins á 19. öld. Heimili og iðnsýningar voru þá helstu fyrirmynndir hannyrðafólks. Mikill stéttamunur gat verið orsök þess að á heimilum og setrum var til mismikið af fyrirmyndum eftir hannyrðafólk. Fólk ferðaðist á milli bæja, fór í kirkjur, gestir komu og veislur voru haldnar. Þá voru biskupssetur, klaustur og prestssetur stór þáttur fyrirmynnda. Prestar fluttust oft á milli landshluta og „hver sveit átti sína fyrirmynnd og vinnubrögð.“¹⁴⁴ (CD mynd 101).

Í dag finnst lítið af fyrirmyndum frá 19. öld, þó má ekki gleyma bókum sem talið er að hafi verið gefnar út hér á landi, kallaðar *sjónabækur*. (CD mynd 102). Undrast þó enginn þótt fáar bækur séu til, pappír var munaðarvara og slitnaði fljótt við notkun. Bækur þessar voru með fyrirmyndum til hliðsjónar til að sauma út, vefa eða prjóna eftir mynstrum. Talið er að þær hafi verið gefnar út á seinni hluta 18. aldar og fyrri hluta 19. aldar, en þó er til ein sjónabókfrá miðri 17. öld. Einnig er talið að á Íslandi hafi verið til erlendar mynsturbækur frá Þýskalandi og Ítalíu á 16. öld. Sjást merki um það á gömlum íslensku hannyrðum og sjónabókum þótt engin slík mynsturbók hafi fundist. Til er sérstök sjónabók í Þjóðminjasafni Íslands, gerð af Jóni Einarssyni nokkrum, bóna í Skaftafelli (1731-1799 [1798]). Kona Jóns, Guðrún Jónsdóttir, var fædd um 1737 og talin hafa láttist um eða eftir aldamótin 1800. Guðrún var mikil hannyrða- og litunarkona. Elsa E. Guðjónsson segir:¹⁴⁵

Fyrirmynnd íslenskra útsaumsmunstra einkennist af hringreitum og marghyrndum reitum er skipta flötunum og umlykja myndir af dýrum og plöntum og ýmiss konar mannamyndum, meðal annars úr bíblíunni og ævum helgra manna.¹⁴⁶

Þess má geta að hannyrðakonur af Svaðastaðaætt í Skagafirði hafa í gegnum 200 ár átt sína sérstöku fyrirmynnd, að prjóna sérstaka rósavettlinga allt frá byrjun 19. aldar fram á 20. öld. Hefur sú hefð gengið kvenna á milli og glatt marga sem hafa eignast vettlinga frá þeim. Ekki urðu vettlingarnir til á einni nótta heldur gat vinnslan tekið nokkur ár eins og t.d. að safna góðri ull sem fór vel í spuna. Konurnar spunnu ullina svo finlega að það var eins og um saumaþráð væri að ræða.¹⁴⁷ Þótt vettlingarnir sem til eru séu margir og mynstrin og lögun svipuð má greina þá eftir handbragði. Vettlingarnir voru yfirleitt

¹⁴⁴ Halldóra Bjarnadóttir: *Vefnaður á íslenzkum heimilum*, bls. 96-97.

¹⁴⁵ Elsa E. Guðjónsson: *Handíðir horfínnar aldar*, bls. 11-12.

¹⁴⁶ Elsa E. Guðjónsson: *Íslenskur útsaumur*, bls. 9.

¹⁴⁷ Símon Steingrímsson: *Ávarp* 1997.

svartir og ísaumaðir með jurtalituðu bandi í mörgum litum með gamla krosssaumnum. Þó eru örfáar undantekningar varðandi litina. Fyrst eru nefndir nokkrir vettlingar sem eru einir af þeim mörgu vettlingum sem til eru eftir konur af þessari ætt.¹⁴⁸ Það virðist hafa verið sterk hefð að hafa sýnishorn til að fara eftir, til eru gráir vettlingar sem talið er að hafi verið notaðir sem sýnishorn á Svaðastöðum, eftir Rannveigu Jóhannesdóttur (1797-1867).¹⁴⁹ Síðan má rekja til dóttur hennar, Rannveigar Þorkelsdóttur (1827-1929), svarta barnavettinga.¹⁵⁰ Dótturdætur Rannveigar héldu hefðinni áfram, eru hér nefndar þrjár dætur Sigurlaugar Þorkelsdóttur (1828-1910), Brimnessystur (eldri). Kristín Símonardóttir (1866-1956) frá Kolkuósi prjónaði svarta vettlinga.¹⁵¹ Til eru hvítir vettlingar sem sjást ekki mikið, þó eru til nokkrir eftir Margréti Símonardóttur (1869-1963)¹⁵² og ekki má gleyma Guðrúnu Símonardóttur á Hvalnesi á Skaga. Guðrún fékk heiðursverðlaun og viðurkenningu á heimilisiðnaðarsýningunni í Reykjavík 1921 fyrir rósavettinga.¹⁵³ Þótt ekki hafi verið nefndar fleiri konur af þessari ætt hafa þær haldið áfram að prjóna og sauma út í rósavettinga til dagsins í dag. (CD mynd 103).

Oft höfðu konur sem ófu og (saumuðu út) enga fyrirmynnd að mynstrum sem þær fóru eftir, en þó eru til mynstur og frásagnir um uppskriftir og gamla uppdrætti.¹⁵⁴ Í Brandsstaðaannál segir í byrjun 19. aldar:

Hafði kvenfólk mikið til af uppdráttum á blöðum til útprjóns, flosverks, áklæða og sessuvera vefnaðar, leturbanda og útsaums, sem margt kom prýðilega vel út.¹⁵⁵

Til gaman má geta þess að oft getur fólk fengið hugmyndir án þess að vera meðvitað um það hvaðan þær koma. Það er sagt að Sölvi Helgason (1820-1895) myndlistarmaður og förumaður, ættaður úr Sléttuhlíð í Skagafirði, hafi gert myndlist og ritstörf að ævistarfi sínu. Hann ferðast milli bæja, oft með borð og kassa. Í kassanum geymdi hann gersemar sínar eins og myndir og aðra nauðsynlega hluti sem hann þurfti á að halda. Sölvi sat oftast við að teikna, mála, skrifa og lesa. Sölvi var ekki alltaf vinsæll, hann gat verið snöggyrtur við fólk ef hann var ekki sáttur við það. Það sem einkenndi hans veru á förumannsferli hans var að hann var ekki aðgerðalaus. Yfirleitt ferðaðist hann á milli bæja og kom víða við, sérstaklega var hann á Norður- og Vesturlandi og kom þar óboðinn í heimsókn á bæ.

¹⁴⁸ SIA: Rannsókn, febrúar 2009.

¹⁴⁹ Kristín Sigurmonsdóttir: Bréf 2009.

¹⁵⁰ Svala Jónsdóttir: Bréf 2009.

¹⁵¹ Sigriður Ásgrímsdóttir: Bréf 2009.

¹⁵² Sigriður Ólafsdóttir: Bréf 2009.

¹⁵³ Simon Steingrímsson: *Viðtal* 2009.

¹⁵⁴ Halldóra Bjarnadóttir: *Vefnaður á íslenskum heimilum*, bls. 101.

¹⁵⁵ Björn Bjarnason: *Brandsstaðaannáll*, bls. 33.

Þar dvaldi hann svo lengi sem hann lysti við ófögnuð margra sveitunga sinna. Til eru sögur um Sölva þar sem segir frá barni sem horfir yfir öxl hans og hrópar af undrun yfir fegurð blómamynstranna. Sölvi leit upp, „augu hans leiftruðu kynlega, er hann sagði í óvenjulega þýðum rómi, þetta eru rósir barnið gott.“¹⁵⁶ Er það nokkuð víst að hannyrðakonur af Svaðastaðaætt hafa fengið hugmyndir frá Sölva í einhverjum útsaumsmyndum sínum, eða öfugt, að hann hafi teiknað upp mynstur þegar hann sá þær sauma út. (CD mynd 104).

¹⁵⁶ Elínborg Lárusdóttir: *Tvennir tímar*, bls. 99-103.

9 Útsaumur - hannyrðir kvenna af Svaðastaðaætt

Þegar litið er á íslenskar útsaumsgerðir fyrr á öldum kemur í ljós að þær hafa verið nokkuð margar, þó eru nefndar sex útsaumsgerðir sem eru taldar *einkennandi* fyrir eldri gerðir af íslenskum útsaumi. Þær útsaumsgerðir eru: „Refilsaumur, glitsaumur, skakkaglit, gamli krosssaumurinn, augnsaumur og blómstursaumur.“ Einnig voru notaðar útsaumsgerðir eins og: „Sprang, varpleggur, steypilykkja, krosssaumur, pellsaumur, holbeinssaumur (tvöfalt þræði-spor) skattering og baldýring.“¹⁵⁷

Mikið hefur verið rætt um hvernig konur fyrr á tímum hafi unnið allar þær fínu hannyrðir sem eru til sýnis á söfnum og heimilum ættingja þeirra. Sagt er að „hentugur menntunar-tími ungra meyja til sauma, útprjóns og fleira þess háttar“ sé frá miðjum vetri, „frá þorra komu og allt fram til hvítasunnu, þá er sólfar meir en fyrr og bjartara loft til vanda-verka.“¹⁵⁸

Hvernig fóru konur að því að vinna handavinnu á kvöldin þegar ekkert rafmagn var til að lýsa upp myrkrið? Lýsi var á lýsislömpum sem voru hafðir á dyrastöfunum. Einhvern veginn gat fólk ið á heimilinu hagað því svo til að það gat unnið við hannyrðir á kvöldvöku sem tíðkaðist víða á heimilum. Hefð var fyrir því að sá sem las eða sagði frá sæti við ljósið. Hafði kvöldvakan mikla þýðingu fyrir heimilin í landinu og þótti vera mikil „heimilismenning.“¹⁵⁹

Það má segja að það ullargarn sem mest var notað til útsaums hér á landi hafi verið íslenska ullanbandið og yfirleitt í jurta- eða sauðalitunum. Ekki var algengt að fá garn eins og *silki*, *hör*- og *málmgarn*, það var aðeins munaðarvara. Frá 19. öld ber meira á innflutningi á garni. Má þar nefna ullargarn sem nefnt var *zephyr-garn* (siffrugarn) og þótti það vera mikil framför. Blómstursaumur setti mikinn svip á hannyrðir kvenna á Íslandi á 19. öld. Í fyrstu voru útsaumssporin fjölbreytt og saumuð með mislöngum útsaumssporum, varplegg, fræhnútum og klofnu varpleggsspori sem er kallað á íslensku blómstursaumur.¹⁶⁰ Þegar líður á síðari hluta 19. aldar fara konur að mennta sig í hannyrðum og þá verða útsaumssporin fjölbreyttari og til landsins koma fleiri nýjungar

¹⁵⁷ Elsa E. Guðjónsson: *Íslenskur útsaumur*, bls. 13. Á sömu blaðsíðu segir: Ullarefni til útsaums var yfirleitt ofið á heimilum hér áður fyrr. Innflutningur á efnum var yfirleitt hör, þó voru flutt inn efni í litlun mæli í dýrari kantinum eins og t.d. silki og flauel.

¹⁵⁸ Elsa E. Guðjónsson: *Íslenskur útsaumur*, bls. 63. Á sömu blaðsíðu segir: Séra Björn Halldórsson (1724-1794) hefur tekið saman rit um hússtjórn, „Arnbjörgu“ 1782. Þar var fjallað um hannyrðir og hannyrðanám. „Arnbjörg“ var ætluð húsmæðrum.

¹⁵⁹ Halldóra Bjarnadóttir: *Vefnaður á íslenzkum heimilum*, bls. 35.

¹⁶⁰ Elsa E. Guðjónsson: *Íslenskur útsaumur*, bls. 45.

hvað varðar hannyrðir kvenna. Áður fyrr voru útsaumsaðferðir að mestu íslenskar en smátt og smátt breyttust aðferðirnar í erlendar aðferðir eins og: „Gobelínsaumur í stað glitsaums og nútímakrosssaumur í stað hins gamla krosssaums.“¹⁶¹

Til gamans má geta þess að til er í búi fólks af Svaðastaðaætt stór svokallaður lýsislampi sem hægt var að láta standa á borði. (CD mynd 105). Er hægt að ímynda sér að setið hafi verið við hann á kvöldin þegar skuggsýnt var orðið, til að fá betri birtu til hannyrða o.fl.¹⁶² Sagt er að hannyrðakonur af Svaðastaðaætt hafi aldrei látið sér verk úr hendi falla, þær hafi sífellt verið að búa til eitthvað í höndunum. Í mörgum tilfellum er hægt að sjá hvenær þær unnu hannyrðirnar þar sem þær hafa oft sett fangamarkið sitt og átal eða fangamark þess sem handverkið var ætlað. Þetta má sjá á hannyrðum Svaðastaðakvenna allt frá ofnu söðuláklæði Rannveigar Jóhannesdóttur (1797-1867) frá Svaðastöðum 1859. Kemur það fram hjá þeim á sumum rósavettlingum, púðum, myndum o.fl. Verður hér sérstaklega fjallað um þær Brimnessystur sem kallaðar voru, dætur Sigurlaugar Þorkelsdóttur (1828-1910) frá Brimnesi í Skagafirði. Eftir þær eru til margir handgerðir hlutir en þó verður hér aðeins rætt um nokkra þeirra. Þær saumuðu mikið út og voru mest notuðu útsaumsaðferðir þeirra; blómstursaumur, skattering og baldýring. (CD mynd 106, 107, 108). Margrét Símonardóttir (1869-1936) var ein af þeim systrum. Hún tók þátt í iðnsýningu í Reykjavík 1911, en tilefni sýningarinnar var aldarafmæli Jóns Sigurðssonar. Margréti var þar veitt verðlaunaskjal og heiðurspeningur úr silfri fyrir hannyrðir. Til eru hannyrðir eftir Margréti, m.a. útsaumuð mynd með blómi í blómapotti, saumað með blómstursaumi, einn af mörgum hlutum sem hún gerði. Þegar litið er á verk Margrétar má sjá að hún hefur unnið verðlaunaverkið sitt 10. júlí 1910. (CD mynd 109). Einnig er til útsaumuð mynd sem var tryggðapantur eftir Guðrúnu Símonardóttur (1871-1924). Útsaumsaðferð er skatteruð græn laufblöð og útsaumaðir gylltir litlir fræhnútar. Guðrún hefur saumað út stafinn S, sem táknar Sigurð Jónsson (1863-1952) heitmann hennar og daginn 14.5. 1893, saumað með blómstursaumi. Eftir Guðrúnu eru til tvær myndir sem hún hefur saumað út með blómasveig. Blómasveigurinn endar með hjarta fyrir miðju neðan til á myndinni. (CD mynd 110). Fyrir miðri myndinni eru Guðrún og Sigurður Jónsson, eiginmaður hennar. Til er púði eftir Kristínu Símonardóttur, (1866-1956), (CD mynd 111), með svipuðu mynstri og myndir Guðrúnar, þó er það nokkuð stærra um

¹⁶¹ Elsa E. Guðjónsson: „Arfur kynslóðanna - íslenskur útsaumur“ bls. 27.

¹⁶² Jósef Ólafsson: *Viðtal* 2009.

sig. Innan blómasveigsins er fangamark Kristínar, KS. Beggja vegna við blómasveiginn er saumað ártalið 1911. Virðast þær hafa haft jurtalitað band með sömu litbrigðum.¹⁶³

Upp úr 19. öld fara að koma fram ýmsar breytingar á hannyrðum Svaðastaðakvenna. Margrét Símonardóttir fer með dætur sínar í þrjú ár til mennta til Danmerkur og koma þær Sigurlaug (1901-1985) og Hólmfríður (1903-1950) Einarssdætur heim, með nýjar áherslur. Þó halda þær í gamlar íslenskar útsaumshefðir sem endurspeglar þær gömlu fjölskylduhefðir að sauma út með gömlum útsaumssporum og útfæra þau í blandaða útsaumstækni. Fyrirmyn dir voru gobelínsaumaðar myndir með ýmsum litbrigðum og málaðar landslagsmyndir sem saumað var út í með frjálsri útsaumsaðferð og kúnstbróderíi. Ekki má gleyma hvítsaums- og flatsaumskaffidúkunum sem settu mikinn svip á mörg heimili um miðja 19. öld.¹⁶⁴

¹⁶³ SIA: *Rannsókn 2009*.

¹⁶⁴ SIA: *Rannsókn 2009*. Snara.is: útsaumur (oft hvítur á hvítu) með opnu verki, þræðir dregnir úr grunnefninu samkvæmt munstri á annan eða báða vegu og saumað utan um þá sem eftir standa með ýmsu móti, hvítsaumur (d. *hulsøm/dragværk*, e. *drawn thread work*).

10 Skautbúningar kvenna af Svaðastaðaætt

10.1 Sigurður Guðmundsson (1833-1874) málari og Sigurlaug Gunnarsdóttir (1828-1905)

Þegar skoðaðar eru hannyrðir kvenna af Svaðastaðaætt sem fæddar eru upp úr 19. öld fram á byrjun 20. aldar sést sú hefð hjá þeim að koma sér upp skautbúningi. Mæður hvöttu dætur sínar til dáða og mikill metnaður var lagður í að koma sér upp skautbúningi ísaumuðum íslenskum blómambynstrum. Miklar þjóðernishugmyndir voru uppi á Íslandi á 19. öld, að hafa og nýta sem flest íslenskt og var skautbúningurinn þar engin undantekning.

Til að hægt sé að skoða söguna og jafnframt hugsunina á bak við skautbúninginn þarf að kynna sér hugmyndina sem liggur að baki honum.

Verður nú vikið að sögu Sigurðar Guðmundssonar málara (1833-1874), (CD mynd 112), sem hannaði bæði skautbúninginn og kyrtil, og jafnframt að þætti Sigurlaugar Gunnarsdóttur (1828-1905) frá Ási í Hegranesi í Skagafirði í þeirri atburðarás. Sigurlaug var fyrsta konan sem saumaði skautbúning eftir tilsgögn Sigurðar. (CD mynd 113).

Sigurður var úr Hegranesi í Skagafirði. Hann var snemma listhneigður og þótti efnilegur listamaður í augum sveitunga sinna sem sýndu verkum hans mikinn áhuga. Hann fór 16 ára gamall í listmálunarnám til Kaupmannahafnar. Sigurður var í námi í Kaupmannahöfn í lok blómaskeiðs rómantísku stefnunnar. Meðan á myndlistarnámi hans stóð sökkti hann sér ofan í rannsóknir á fornum munum.¹⁶⁵

Hugmyndina að listiðnaði og myndskreytingum er talið að Sigurður hafi fengið frá vini sínum og velgjörðarmanni, Þjóðverjanum Gustav Friedrich Hetsch. Hetsch var húsameistari og prófessor við listaháskólann í Kaupmannahöfn. Hetsch taldi mikla listamannshæfileika búa í Sigurði og bauð honum að nema teiknilist í Kunstakademíunni. Einnig veitti hann Sigurði einkakennslu á kvöldin. Sigurður leit mikið upp til Hetsch og telja menn að hann hafi fengið margar hugmyndir sínar frá prófessornum. Hetsch stundaði húsaskreytingar um miðbik ævinnar en sneri sér síðan að listiðnaði, hannaði útflúr á húsgögn, silfurmunni og amboð.¹⁶⁶

¹⁶⁵ Jón Auðuns: *Sigurður Guðmundsson málari* (án blaðsiðutals).

¹⁶⁶ Lárus Sigurbjörnsson : „Sigurður Guðmundsson og smalastúlk“ bls. 16.

Sigurður Guðmundsson taldi nauðsynlegt hverri þjóð að eiga sinn þjóðbúning. Búningurinn skyldi veita skjól og vernd fyrir áhrifum náttúrunnar þ.e. veðri og vindum. Hann hafði tvíþættan tilgang, annars vegar átti hann að vera gagnlegur og hins vegar fallegur. Sigurður áleit að á Norðurlöndum væri tilgangurinn með litavali að halda hita á fólk og því væru valdir dökkir litir til að draga til sín sólargeislana. Útlit búninganna fær einnig eftir loftslagi landsins og hugsunarhætti þjóðarinnar og gaeti því einkennt hana. Honum fannst svarti liturinn henta íslenskum konum mjög vel vegna húðlitar þeirra sem og vegna landslags og veðurfars.¹⁶⁷ Sigurður taldi að Íslendingar hefðu fyrr á öldum fengið hugmyndir sínar um klæðnað erlendis frá. Hann taldi að íslenska kvenþjóðin ætti að eiga sinn eigin þjóðbúning sem eikenndi þjóðina eins og þjóðbúningar annarra þjóða einkenni þær. Að mati Sigurðar var fatatíska íslenskra kvenna eins og þær kæmu hver frá sínu landi því þær voru þá farnar að klæðast dönskum fötum sem voru þá í tísku. Þetta fannst honum ekki henta fyrir íslenskar konur þar sem þjóðbúningur væri nauðsynlegur hverri þjóð. Hann vildi t.d. að þjóðin gerði sér grein fyrir því að faldurinn forni væri ekki íslensk uppfinding heldur kominn frá Frökkum. Þetta sæist best á því hvað frönskum ferðamönnum yrði starsýnt á faldinn sem þekktu þar hluta úr sínum eigin þjóðbúningi.¹⁶⁸

Við heimkomuna 1857 fór Sigurður að kynna konum nýja hönnun að faldbúningi. Þessa hugmynd hafði hann fengið frá faldbúningi fornaldar sem hann hafði rannsakað. Hann vildi vinna út frá þessum hugmyndum sem hann hafði fræðst um í Danmörku og skapa hátiðarbúning sem átti að vera tákn Íslands. Þetta varð síðar hinn þekkti skautbúningur. „Faldurinn með hinu hvíta trafi var ímynd jöklanna, gullsaumurinn ímynd hins íslenska sumargróðurs en heildarsvipur svartur.“ Þessi búningur átti að vera ódýrarí en erlendi fatnaðurinn og átti að kenna konum að gamalt fornt handverk gæti orðið vönduð eign sem erfst gæti mann fram af manni.¹⁶⁹ Sigurður létt smíða víravirki úr silfri eftir fornri fyrirmynd, því að búningurinn átti að líta sem tígulegast út. Einnig fékk hann til liðs við sig konur sem hann taldi að kynnu vel til verka, því að sumar þeirra höfðu numið hjá honum og lært að teikna eða taka upp mynstur. Með þessu vildi hann ýta undir sjálfstæði þeirra til að skapa eigin hugmyndir að mynstrum.¹⁷⁰ Einnig hannaði Sigurður hvítan kyrtill sem átti að vera ímynd íslenska vetrarins. Kyrtillinn var bryddaður með blárrí rönd sem átti að tákna hafið sem umlykur Ísland. Hann hugsaði kyrtillinn á þann veg að konur gætu

¹⁶⁷ Sigurður Guðmundsson: *Um íslenskan faldbúning með myndum*, bls. 29.

¹⁶⁸ Sigurður Guðmundsson: „Um kvenbúninga á Íslandi, að fornu og nýju“ bls. 40-41.

¹⁶⁹ Jón Auðuns: *Sigurður Guðmundsson málari* (án blaðsiðutals).

¹⁷⁰ Dagný Heiðdal: *Aldamótakonur og íslensk listvakning*, bls. 20.

notað sama kvensilfrið og tilheyrandi höfuðfat sem borið er við skautbúninginn, sem og faldinn, slörið, spöngina og sprotabeltið. Þessi búningur var saumaður úr léttu efni, oft silki, því að hann átti að vera sem léttastur svo auðvelt væri að hreyfa sig í honum. Þennan búning ætlaði hann sem dansbúning, brúðarbúning og fermingarbúning.¹⁷¹ Sigurður minnist á kyrtillinu í bréfi til Jóns Sigurðssonar forseta og segir að hann sé ímynd fornbúnings og með tímanum verði hægt að fá konur til að nota hann.¹⁷² Hann hannaði líka yfirhöfn sem nefndist möttull. Þessi flík er eins og síð skikkja, mjög oft svört að lit, brydduð með skinnkanti og er tekin saman yfir brjóstið með skrautlegum silfurþorum.¹⁷³ Sigurður mælti með því að konur hefðu handverkið sem líkast því sem áður var þegar þær saumuðu út í skautbúninginn. Þar má nefna blómstursaum, skatteringu og baldýringu. Hann fékk konur um allt land í lið með sér og teiknaði fyrir þær mynstur. Eftirspurnin var svo mikil að hann gat vart annað henni. Konur voru líka mjög duglegar við að koma sér upp þessum búningi fyrir þjóðhátíðina 1874. Að sama skapi minnkuðu vinsældir danska klæðnaðarins.¹⁷⁴ (CD mynd 114).

Segir nú af samvinnu Sigurlaugar Gunnarsdóttur og Sigurðar. Sigurlaug var mikil atorkukona og hafði forgöngu um mikinn heimilisiðnað á heimili sínu. Árið 1856 var Sigurður Guðmundsson málari á ferð um æskustöðvar sínar í Hegranesi. Um þær mundir var Sigurður að vinna við og hanna nýjan hátíðarbúning fyrir konur. Sigurður heimsótti Sigurlaugu og Ólaf í Ási en þeir Ólafur voru náfrændur. Þessi heimsókn leiddi saman tvær miklar hæfileikamanneskjur og varð til þess að Sigurlaug tók að sér að sauma þjóðbúninginn sem Sigurður var að hanna, í samráði við hann.¹⁷⁵ Sigurður var mikill nákvæmnismaður og gerði greinargóða vinnulýsingu á saumaskap hátíðarbúningsins og hvernig ætti að útfæra útsaumsmynstrin, þ.e. að sníða og sauma skautbúninginn og kyrtillin sem hann hannaði síðar.¹⁷⁶ Sigurður mun hafa sent Ólafi, eiginmanni Sigurlaugar, teikningu af konu í skautbúningi og margar mynsturgerðir bæði til að baldýra og skattera, svo hún gæti gert sér grein fyrir hönnun búningsins. Sigurlaug var mjög röggsöm kona og lét ekki deigan síga þrátt fyrir nákvæman og erfiðan saumaskap. Sigurlaug saumaði fyrst búning á sjálfa sig og mun það vera sá búningur sem fjölskylda hennar afhenti Glaumbæjarsafni á kvennafrídaginn árið 1999. Búningurinn hefur fylgt

¹⁷¹ Sigurður Guðmundsson: *Um íslenskan faldbúning með myndum*, bls. 29.

¹⁷² Jón forseti og Sigurður málari: „Bréfaviðskipti Jóns Sigurðssonar forseta og Sigurðar Guðmundssonar“, bls. 71.

¹⁷³ Jón Auðuns: *Sigurður Guðmundsson málari* (án blaðsíðutals).

¹⁷⁴ Dagný Heiðdal: „Aldamótakonur og íslensk listvakning“ bls. 20-22.

¹⁷⁵ *Skagfirskar æviskrár 1890-1910*, bls. 230-232.

¹⁷⁶ Sigurður Guðmundsson: *Um íslenskan faldbúning með myndum*, bls. 30-32.

Sigurlaugarnafninu í ætt hennar alla tíð þótt aðeins drengirnir hennar hafi komist til manns. Hún saumaði fleiri búninga á árunum 1860-1862, og eru þeir taldir elstu búningar sem vitað er um að frátöldum þeim fyrsta. Sigurlaug saumaði búninginn úr svörtu klæði, á börmum Treyjunnar og framan á ermum hans er baldýrað hrútaberjamynstur. Samfellan er skatteruð með samfelldum bekk með melasóleyjarmynstri. Einnig saumaði Sigurlaug möttul úr svörtu klæði í stíl við samfelluna. Barmar möttulsins voru saumaðir út með sömu útsaumsgerð og samfellan (skattering er útsaumsgerð).¹⁷⁷ Til eru skautbúningar með mynstrum Sigurðar málar hjá ættmennum hannyrðakvenna af Svaðastaðaætt.

¹⁷⁷Elsa E. Guðjónsson: „Til gagns og fugurðar, sitthvað um störf Sigurðar málara Guðmundssonar að búningamálum“ bls. 26-31.

11 Iðnsýningar – Hannyrðakonur af Svaðastaðaætt fá viðurkenningar

Undir lok 19. aldar fóru menningarfélög að halda iðnsýningar víðs vegar um landið. Hægt var að fylgjast með vinnubrögðum hvers einstaklings og sveitar fyrir sig. Litlar heimilisiðnaðarsýningar höfðu verið settar upp um allt land, talið er að þær hafi hvatt handverksfólk til dáða til að halda áfram að þróa bæði gamlan og nýjan heimilisiðnað.

Fyrsta iðnsýningin sem landsmenn tóku þátt í var sýning í smáum stíl, sett upp í Reykjavík 1883. Því miður er lítið skrifað um þá sýningu í dagblöðum landsins, þó má geta þess að flestir sem tóku þátt í henni fengu viðurkenningu, silfur- eða bronsmedalíu, aðrir fengu viðurkenningarskjal.¹⁷⁸

Verður nú vikið að kvenféluginu í Viðvíkurhreppi í Skagafirði sem var stofnað á árunum 1908-1909 á Kolkuósi.¹⁷⁹ Á stofnfundinum voru valdir gripir til sýnis sem var búið að velja úr og þóttu vera góðir og gildir á iðnsýningu. Lifandi iðnsýning var sett upp og sýndu þar átta konur. Sýnikennslan var höfð til að minna fólk á gamalt handverk sem var orðið sjaldséð á þessum tíma eins og knipl, flos, spjaldvefnað, ofin bönd á fæti, baldýringu, blómstursaum, listsaum og tréskurð. Sýningin fékk góðar undirktir gestanna.¹⁸⁰

Nokkrum árum síðar, árið 1911, var opnuð iðnsýning í Reykjavík í tilefni hundrað ára afmælis Jóns Sigurðssonar.¹⁸¹ Fram kom í setningarávarpi sýningarinna hversu nauðsynlegt það væri að sýna handverk sem unnið væri í landinu. Sýningin yrði hvatning fyrir heimilisiðnað, fagstéttir og viðskipti við verslanir. Einnig það að búa til vandaðan sýningargrip og bera hann saman við aðra sambærilega hluti sem þar væru sýndir:

Tilgangur með sýningunni er því að efla kapp og metnað manna á milli og þjóða á milli. Það liggar því í augum uppi, hve afar mikla þýðingu sýningar geta haft. Það er svo sjálfgefið, að sá, sem hlotið hefur verðlaun fyrir voru sína eða handavinnu, á auðveldlegra með að selja hana en aðrir, og því hægara á hann með það, því almennari, fjölbreyttari og því fjölsóttari sem sýningin er.¹⁸²

Veitt voru heiðursverðlaun í lok sýningarinna. Einn af sýnendum, sem nú verður rætt um, var Margrét Símonardóttir frá Brimnesi. Margrét fékk bæði fyrstu og önnur verðlaun ásamt fleirum, fyrir verk sín. Fyrstu verðlaun fékk hún fyrir hannyrðir, útsumaða

¹⁷⁸ Iðnsýning, Reykjavík 191: *Skrá*, bls. 9.

¹⁷⁹ Kristmundur Bjarnason: *Annáll* bls. 384.

¹⁸⁰ Margrét Simonardóttir: „Heimilisiðnaður“ bls. 27-28.

¹⁸¹ Iðnsýning, Reykjavík 1911: *Skrá*, bls. 13.

¹⁸² Iðnsýning, Reykjavík 1911: *Skrá*, bls. 9-10.

blómamaynd saumaða út með blómstursaumi. Hún var einnig heiðruð með silfurmedalíu fyrir myndina.¹⁸³ (CD mynd 115).

Önnur verðlaun fékk hún fyrir tóvinnu. Eru þessir hlutir meðal þeirra mörgu sem hún gerði. Til gamans má geta þess að Kristrún Jósefsdóttir (1887-1978), fósturdóttir Margrétar, fékk einnig önnur verðlaun fyrir spjaldvefnað. Er til handverk eftir hana sem ber vott um vandvirkni og listræna sköpun hennar.¹⁸⁴ (CD mynd 116).

Starfsemi kvenfélagsins stóð aðeins í níu ár. Árið 1918 var ákveðið að breyta því í Iðnfélag Viðvíkurhrepps að tilhlutan Margrétar Símonardóttur (1869-1963) frá Brimnesi.¹⁸⁵ Margrét skrifar í Hlín, *Ársrit Sambandsfélags Norðlenskra Kvenna*, 10. ágúst 1918: „Iðnfélag verður að veruleika. Stofnað var Iðnfélag Viðvíkurhrepps í Skagafirði fyrsta vetrardag.“ Nafninu á félagini var breytt í von um meiri samvinnu, að öllum líkindum við önnur félög og stofnanir. Sagt er að „þriðja sunnudag í sumri“ hafi félagar komið saman á Kolkuósi í annað sinn. Einnig héldu félagsmenn litla iðnsýningu sem átti að vera sýnishorn af því handverki sem var unnið í sveitinni. Á sýningunni voru sýndir á annað hundrað munir sem voru notaðir og unnir á heimilum í sveitinni. Margrét segir frá hlutum sem voru á sýningunni:

Vaðmál, litað og ólitað, dúkar, nærföt, karlamannapeysur og kvenpeysur (peysuföt), kvenvesti (upphlutur), þríhyrnur, tvöföld og einföld, langsjöl, treflar, bandhespur, þríhyrnur og tvinnaðar, skothúfa, vettlingar, illeppar, sokkabönd, augnofin og tennt, beislistaumar og gjarðir. Áklæði og gömul áklæðisbönd, spjaldofíð, þráðleggur, sortulyngslitaðir skinnskór, bryddaðir með eltiskinni.¹⁸⁶

Sýnt var það sem kallað er *listsaur*, margs konar *hvítsaur* og *mislitur saumur*, lök og koddaver með heiðarbúasaum (hedebo). Voru þarna hlutir eins og t.d. útsaumaðir vettlingar, *blómstursaur*, *baldýring*, *knipl*, *flos* og *hekli*.

Sýndu konur gamla og nýja tímann hvað varðar fatnað kvenna og er mjög líklegt að þarna hafi farið fram fyrsta tískusýning landsins. Gengu þær tvær og tvær saman eftir músík. Sýnt var allt frá þjóðlegum fatnaði til dönsku kjólanna sem þá voru kallaðir. Sýndir voru meðal annars þjóðbúningar frá 18. öld til 20. aldar. Fyrst kom kona á faldbúningi, hún bar íslenska fánann. Næst kom kona á skautbúningi og kyrtli hönnuðum af Sigurði Guðmundssyni málara (1833-1874). Þá komu tvær konur á peysufötum, önnur var á

¹⁸³ Iðnsýning, Reykjavík 1911: *Skrá*.

¹⁸⁴ Iðnsýning, Reykjavík 1911: *Skrá*.

¹⁸⁵ Margrét Simonardóttir: „Heimilisiðnaður“ bls. 27-28.

¹⁸⁶ Margrét Simonardóttir: „Heimilisiðnaður“ bls. 26-27.

peysu eins og tíðkaðist í byrjun 20 aldar, peysu úr klæði. Hin var á prjónaðri peysu frá 19. öld, stuttu vaðmálspilsí og dúksvuntu, bundinni spjaldofnu bandi fram fyrir. Á höfði bar hún skoththúfu með litlum skúfhólki og silkiklút um hálsinn, og á fótunum bar hún ilskó. Margrét segir enn fremur um íslenska búninginn:

Enn komu tvær konur í upphlutsbúningum; önnur í vírbaldýruðum upphlut, felldu pilsí, húfu á höfði.¹⁸⁷

Þegar litið er á lýsingu Margrétar virðast konur vera að sýna meiri fjölbreytni í þjóðbúningamálum og eru meðvitað greinilega að hanna nýjan hátíðarbúning. Margrét segir:

Hinn upphluturinn, baldýraður með silki í svart flauel, borði frá mitti að axlarsaum, með belti í sama stíl og vírbaldýraðar koffur um höfuðið (gylt), slétt pils úr rauðu taui, upphlutur úr sama efni.¹⁸⁸

Nokkru mánuðum síðar, sama ár, tóku þátt í iðnsýningu á Akureyri félagar úr Iðnaðarfélaginu í Viðvíkurhreppi í Skagafirði. Fengu nokkrar hannyrðakonur af Svaðastaðaætt heiðursviðurkenningar. Sagt er í efnisskrá sýningaráinnar:

Heiðursviðurkenningar, samkvæmt úrskurði dómnefnda fyrir framúrskarandi vel gerða muni á iðnsýningunni á Akureyri 23.-30. júní 1918.

Í sýningarskránni kemur fram að hannyrðakonur af Svaðastaðaætt fá þar verðlaun fyrir nokkur verk sem þær sýndu. Eru þar nefndar m.a. Kristín Símonardóttir (1866-1956) í Kolkuósi, systir Margrétar frá Brimnesi. Kristín fékk fyrstu verðlaun fyrir blómstursaumað belti. (Líklega er þetta belti ennþá til.) Margrét Símonardóttir frá Brimnesi fékk verðlaun fyrir blómstursaumað sessuborð og baldýrað belti á upphlut. Sýndu konurnar fleiri sýningargripi og verður nú sagt frá þeim helstu.

Rannveig Jóhannesdóttir [er mjög líklega Þorkelsdóttir] frá Svaðastöðum, þá 80 ára að aldri, sýndi spjaldofið styttuband.

Kristín Símonardóttir frá Kolkuósi sýndi blómstursaumað belti, flosað sessuborð og kúnstbróðerað sessuborð, vettlinga útsaumaða (rósavettlinga) o.fl.

Margrét frá Brimnesi sýndi skautbúning, upphlut og baldýrað belti, upphlut, töskuborða og útsaumað sessuborð.

¹⁸⁷ Margrét Símonardóttir: „Heimilisiðnaður“ bls. 26.

¹⁸⁸ Margrét Símonardóttir: „Heimilisiðnaður“ bls. 26-27.

Hólmfríður Einarsdóttir (1903-1950), dóttir Margrétar, sýndi hárspöng (mjög líklegt að það sé sú spöng sem sýnd var á tískusýningunni á Kolkuósi). Til er mynd af Hólmfríði með baldýraða hárspöng.

Sigurlaug Einarsdóttir (1901-1985) sýndi upphlutsborða og borðdúk.

Kistrún Jósefsdóttir (1887-1978), fósturdóttir Margrétar frá Brimnesi, sýndi ljósan dúk, saumaðan út með *baldýringu*, ljósan dúk útsaumaðan með *enskum* saum. Kistrún sýndi einnig knipplingaprufur og uppsetningu á spjaldvefnaði og ullarhespu með *prinnuðu* bandi.¹⁸⁹

Nokkrum árum síðar breyttust sýningarnar vegna fjölbreyttari iðnaðar í landinu. Var farið að halda sérstakar heimilisiðnaðarsýningar og sú fyrsta var sett upp í Reykjavík 1921. Heimilisiðnaðarfélagið setti sér það takmark að auka þekkingu landsmanna á þjóðlegum og erlendum heimilisiðnaði. Á sýningunni var ætlað rúm fyrir bæði gamla og nýja heimaunna hluti. Viðurkenning var veitt í hverri grein heimilisiðnaðarins og var ákveðið að í þetta sinn yrði gætt hófs og ekki miklu kostað til.¹⁹⁰

Hannyrðahefðin hjá konum af Svaðastaðaætt hélt áfram að blómstra og Guðrún Símonardóttir (1871-1924) á Hvalnesi á Skaga, systir Margrétar frá Brimnesi, tók þá þátt í sýningunni og fékk heiðursverðlaun og viðurkenningu fyrir rósavettlinga.¹⁹¹ (CD mynd 117).

¹⁸⁹ Iðnsýning í Reykjavík 1918: *Skrá*.

¹⁹⁰ Tímarit: 19. júní, bls. 56.

¹⁹¹ Símon Steingrímsson: *Viðtal*.

12 Heimildir

Árni Björnsson. *Merkisdagar á mannsævinni*. Mál og menning. Reykjavík 1996.

Björn Bjarnason. *Brandsstaðaannáll*. Sögufélagið Húnvetningur. Húnvetningafélagið í Reykjavík. Reykjavík 1941.

Björn Þorkelsson, Sveinsstöðum. „Eftir Björn Egilsson frá Sveinsstöðum.“ *Skagfirðingabók*, 21. árg. 1992.

Bríet Bjarnhéðinsdóttir. „Klæðaburður.“ *Kvennableðið*, bls. 84-85. 6. árg. Reykjavík 1900.

Broby-Johansen, Rudolf. *Heimslist - heimalist. Yfirlit evrópskrar listasögu*. Þýðandi Björn Th. Björnsson. Mál og menning. Reykjavík 1977.

Dagný Heiðdal. „Aldamótakonur og íslensk listvakning“. *Ritsafn Sagnfræðistofnunar* 31. Sagnfræðistofnun Háskóla Íslands. Reykjavík 1992.

Daniel Bruun. „Íslenskir kvenbúningar.“ *Eimreiðin* X. árg. Ritstjóri Valtýr Guðmundsson. Eigendur: Nokkrir Íslendingar. Kaupmannahöfn 1904.

„Eftirmæli Sigurlaugar Þorkelsdóttur.“ *Pjóðólfur*, 18. febrúar 1910.

Eiríkur Kristinsson (ritstj.). Skagfirzk fræði, *Skagfirzkar æviskrár*, tímabil 1890-1910, II. Sögufélag Skagfirðinga 1966.

Eiríkur Kristinsson (ritstj.). Skagfirzk fræði, *Skagfirzkar æviskrár*, tímabil 1890-1910, III. Sögufélag Skagfirðinga 1968.

Eiríkur Kristinsson (ritstj.). Skagfirzk fræði, *Skagfirzkar æviskrár*, tímabil 1890-1910, IV. Sögufélag Skagfirðinga 1972.

Elínborg Lárusdóttir. *Tvennir tímar*. Endurminningar Hólmfríðar Hjaltason. Bókaútgáfan Norðri. Akureyri 1949.

Elísabet Steinunn Jóhannsdóttir. *Skagfirskir rósavettlingar*. Hvít og svart ehf. Skagafjörður 2003.

Elsa E. Guðjónsson. „Arfur kynslóðanna - íslenskur útsaumur.“ *Morgunblaðið* bls. 27. 10. nóvember 2003.

Elsa E. Guðjónsson. *Íslenskur útsaumur*. Veröld. Reykjavík 1982.

Elsa E. Guðjónsson „Til gagns og fegurðar, sithvað um störf Sigurðar málara Guðmundssonar að búningamálum.“ *Hugur og hönd*. Heimilisiðnaðarfélag Íslands. Reykjavík 1988.

Elsa E. Guðjónsson. *Handíðir horfinna alda. Sjónbók frá Skraftafelli*. Mál og menning. Reykjavík 1994.

Elsa E. Guðjónsson. *Íslenskir þjóðbúningar kvenna frá 16. öld til vorra daga*. Bókaútgáfa Menningasjóðs. Reykjavík 1969.

Halldóra Bjarnadóttir. „Merkiskonur.“ *Hlin, ársrit sambands norðlenskra kvenna*, 12. árg. Akureyri MCMXXVIII.

Halldóra Bjarnadóttir. „Margrét Símonardóttir frá Brimnesi – minning.“ *Morgunblaðið* 31. júlí 1963.

Halldóra Bjarnadóttir. *Vefnaður á íslenzkum heimilum á 19. öld og fyrri hluta 20. aldar*. Menningarsjóður og Þjóðvinafélagið. Reykjavík 1966.

H.Á.S.: „Margrét Símonardóttir frá Brimnesi, minning.“ *Morgunblaðið*, bls. 35, 22. júní 1985.

J.Kr.: „Rannveig Þorkelsdóttir á Svaðastöðum.“ *Morgunblaðið*, 28. mars 1929.

Jónasson og Halldór Rafnar (útg.). *Íslenzkir þjóðhættir*. Reykjavík 1945.

Kristmundur Bjarnason. *Skagfirzkur annáll 1847-1947*, seinna bindi. Mál og mynd, í samvinnu við Sögufélag Skagafjarðar 1998.

Lárus Sigurbjörnsson. „Sigurður Guðmundsson og smalastúlkani.“ *Skírnir, tímarit hins íslenzka bómenntafélags*. CXX. árg. Einar Ól. Sveinsson ritstjóri. Reykjavík 1946.

Margrét Jóhannesdóttir. „Minning, Sigurlaug Einarsdóttir læknisfrú.“ *Morgunblaðið*, bls. 35, 22. júní 1985.

Margrét Símonardóttir. „Heimilisðonaður.“ *Hlin, ársrit sambandsfélags norðlenskrakvenna*, I.-IV. Útgáf. Ritstjórn annaðist Halldóra Bjarnadóttir. Prentsmiðja Odds Björnssonar. Akureyri MCMXX.

Margrét Símonardóttir (tók saman). „Svaðastaðabændur.“ *Skagfirðingahættir, skagfirzk fræði X*. Sögufélag Skagfirðinga 1956.

Mayer, Auguste o.fl. *Íslandsmyndir Mayers 1836*. Árni Björnsson og Ásgeir S. Björnsson höfundar texta. Örn og Örlygur hf. Reykjavík 1986.

Ólafur Sigurðsson. „Þjóðhættir.“ *Þjóðlífsmyndir*. Gils Guðmundsson bjó til prentunar Íðunnarútgáfan, Prentsmiðjan Hólar. Reykjavík 1949.

Páll Zóphóníasson: „Dánarminning, Hólmfríður Einarsdóttir, hannyrdakennari.“ *Tíminn*, 29. ágúst 1950.

Poulsen, Sveinn og Holger Rosenberg. *Íslandsferðin, frásögn um för Friðriks áttunda og ríkisþingmanna til Færeys og Íslands sumarið 1907*. Reykjavík 1958.

Sigurður Guðmundsson málari. Jón Auðuns sá um útgáfu. Hf. Leiftur. Reykjavík 1950.

Sigurður Guðmundsson. *Um íslenskan faldbúning með myndum.* Guðrún Gísladóttir gaf út og bjó undir prentun. Prentsmiðja S.L. Möllers. Kaupmannahöfn 1878.

Sigurður Guðmundsson. „Um kvenbúninga á Íslandi, að fornu og nýju.“ *Ný félagsrit.* 17. árg. Arnljótur Ólafsson, Gísli Brynjúlfsson o.fl. ritstjórar. Prentsmiðjan Louis Klein. Kaupmannahöfn 1857.

Sigurður Guðmundsson. „Bréfaviðskifti Jóns Sigurðssonar forseta og Sigurðar Guðmundssonar 1861-1874.“ *Árbók hins íslenzka fornleifafélags.* Reykjavík 1929.

Símon Eiríksson. „Búnaðarhættir, klæðnaður, venjur o.fl. um miðja 19. öld.“ *Blanda. Fróðleikur gamall og nýr.* IV. árg. Sögufélagið gaf út. Reykjavík 1928-1931.

Snara.is. Veforðabók.

Sveinn Björnsson. „Systurnar frá Brimnesi gerðu Íslandi sóma til.“ *Morgunblaðið*, 10. september 1950.

Þorsteinn Jósepsson og Steindór Steindórsson. *Landið þitt Ísland, 4. bindi S-T.* Bókaútgáfan Örn og Örlygur hf. Reykjavík 1983.

Þórður Tómasson. *Reiðtygi á Íslandi um aldaraðir.* Mál og mynd ehf. Reykjavík 2002.

Sýningarskrár

„Heimilisiðnaðarsýning í Reykjavík sumarið 1921.“ *19. júní.* 1. desember 1920.

Iðnsýning í Reykjavík 1911. Opnuð 17. júní, á hundrað ára afmæli Jóns Sigurðssonar forseta.

Iðnsýning á Akureyri, 23.-30. júní, 1918. Prentuð hjá Oddi Björnssyni. MCMXVIII.

Heimilisiðnaðarfélag Íslands. *Fyrsta almenn íslensk heimilisiðnaðarsýning í Reykjavík, 1921.* Prentsmiðjan Gutenberg.

Bréf

Kristín Sigurmonsdóttir, Vöglum Skagafirði. Bréf til höfundar 29. mars 2009.

Sigríður Ásgrímsdóttir, Búðardal. Bréf til höfundar 10. febrúar 2009.

Sigríður Ólafsdóttir, Reykjavík. Bréf til höfundar 1. mars 2009.

Svala Jónsdóttir, Svaðastöðum Skagafirði. Bréf til höfundar 19. nóvember 2008.

Viðtöl

Helga Kristín Magnúsdóttir (1929). *Viðtal 2009*, Akureyri.

Jósef Ólafsson (1929). *Viðtal 2009*, Reykjavík.

Kristín Sigurmonsdóttir (1933). *Viðtal 2009*, Vöglum í Skagafirði.

Kistrún Ólafsdóttir, Reykjavík. *Viðtal 2009*, 2009.

Sigríður Ólafsdóttir (1935). *Viðtal 2009*, Reykjavík.

Sigurlaug Guðrún Steinrímsdóttir (1959). *Viðtal 2009*, Akureyri.

Símon Rúnar Steingrímsson (1949). *Viðtal 2009*, Reykjavík.

Handrit

Lýsing á klæðnaði Svaðastaðafólks um og eftir aldamótin 1900. Skrifað eftir Margréti Símonardóttur (1869-1963) frá Brimnesi í Skagafirði. [Skrifað upp eftir Margréti Símonardóttur af Sigriði Ólafsdóttur (1935), barnabarni Margrétar, árið 1953.] Skjalið er í vörslu Sigriðar Ólafsdóttur, Reykjavík.

Um Guðrúnu Símonardóttir. Símon Steingrímsson setti saman eftir sögnum móður sinnar, Önnu Jónsdóttur, og *Skagfirskum æviskrám*. Uppistaða í ávarpi sem var flutt á ættarmóti á Hólum í júní 1997. Lagað lítillega 2009.

Um Margréti Símonardóttur frá Brimnesi, Skagafirði. Kaflar úr ræðu Grétars Ólafssonar læknis, dóttursonar hennar, er hann flutti á ættarmóti Hólum í Hjaltadal 1997.

13 Geisladiskur(CD)

13.1 Myndaskrá

Svaðastaðafólkíð - Rannveig Jóhannesdóttir (1797-1867) frá Svaðastöðum

- CD mynd 1.** Ljósm.: Sigrún Ingibjörg Arnardóttir (SIA). Skagafjörður.
Sigrún I Arnar, Akureyri.
- CD mynd 2.** Ljósm.: SIA. Hlutir úr búi Svaðastaðabænda: Í vörslu Svölu Jónsdóttur, Svaðastöðum, Skagafirði.
- CD mynd 3.** Ljósm.: SIA. Gamli bærinn á Svaðastöðum. Lyklar sem tilheyrðu gamla bænum á Svaðastöðum: Í vörslu Svölu Jónsdóttur, Svaðastöðum, Skagafirði.
- CD mynd 4.** Ljósm.: SIA. Silfurskildir af söðuláklæði Rannveigar Jóhannesdóttur. Þar stendur RJD 1818. Talið vera tryggðarpantur frá Porkeli Jónssyni. Þau giftust 1817: Í vörslu Svölu Jónsdóttur, Svaðastöðum, Skagafirði.
- CD mynd 5.** Ljósm.: SIA. Svaðastaðir 2009. Hestasteinn Svaðastaðaættar. Sama ætt hefur búið á Svaðastöðum frá 1760: Í vörslu Svölu Jónsdóttur, Svaðastöðum, Skagafirði.

Fatnaður og hannyrðir Rannveigar Jóhannesdóttur (1797-1867)

- CD mynd 6.** Ljósm.: SIA. Axlabönd, saumuð af Rannveigu Jóhannesdóttur, morgungjöf til Porkels Jónssonar, eiginmanns hennar, á brúðkaupsdegi þeirra. Í vörslu Svölu Jónsdóttur, Svaðastöðum, Skagafirði.
- CD mynd 7.** Ljósm.: SIA. Söðuláklæði, ofið af Rannveigu Jóhannesdóttur (1797-1867). Garnið er jurtalitað, áklæðið er merkt með stöfum dóttur Rannveigar, RP, Rannveigar Porkelsdóttur og ártalinu 1859. Í vörslu Sigríðar Ólafsdóttur, Reykjavík.
- CD mynd 8.** Ljósm.: SIA. Flosofinn púði saumaður úr söðuláklæði Rannveigar Jóhannesdóttur: Í vörslu Svölu Jónsdóttur, Svaðastöðum, Skagafirði.
- CD mynd 9.** Ljósm.: SIA. Flosofnir borðar unnir af Rannveigu Jóhannesdóttur 1820-1831. Borðarnir voru til skrauts á svartri kápu sem var nefnd koffa: Í vörslu Sigríðar Ásgrímsdóttur, Búðardal.

- CD mynd 10.** Ljósm.: ÓP. Flosljár kallaðist sá vefstóll sem konur ófu flosvefnað á.
Úr bók Halldóru Bjarnadóttur: *Vefnaður á íslenzkum heimilum á 19. öld og fyrri hluta 20. aldar*, bls. 50.
- CD mynd 11.** Ljósm.: SIA. Vettlingar prjónaðir og saumaðir út af Rannveigu Jóhannesdóttur. Vettlingarnir voru notaðir sem sýnishorn: Í vörslu Kristínar Sigurmonsdóttur, Vöglum, Skagafírði.
- CD mynd 12.** Ljósm.: SIA. Spjaldofið band. Var kallað styttuband, og konur notuðu til að stytta síð pils þegar það átti við. Er talið að bandið sé frá Svaðastöðum: Í vörslu Sigríðar Ólafsdóttur, Reykjavík.
- CD mynd 13.** Spjaldofið band unnið af Rannveigu Jóhannesdóttur. Á bandinu er nafnið hennar og ártal. Litir: Blátt (steinlitur), brúnt (mosalitur).
Úr bók Halldóru Bjarnadóttur: *Vefnaður á íslenzkum heimilum á 19. öld og fyrri hluta 20. aldar*, bls. 109.
- CD mynd 14.** Ljósm.: SIA. Kistill úr Svaðastaðabúinu, var notaður undir upphluti og annað skart, kallaðist „tína“: Í vörslu Sigríðar Ólafsdóttur, Reykjavík.
- CD mynd 15.** Ljósm.: PJÓ. Útsaumað handlín eftir Rannveigu Jóhannesdóttur. Með jaðri er saumað út vers úr Passíusálmunum: Í vörslu Þjóðminjasafns Íslands, nr. 5520.

Sigurlaug Þorkelsdóttir (1828-1910) frá Brimnesi

- CD mynd 16.** Ljósm.: SIA. Sigurlaug Þorkelsdóttir (1828-1910): Í vörslu Sigríðar Ólafsdóttur, Reykjavík.
- CD mynd 17.** Ljósm.: SIA. Málverk af Brimnesi í Viðvíkurssókn, Skagafírði, málað af Hólmfríði Einarsdóttur árið 1940: Í vörslu Símonar Steingrímssonar, Reykjavík.
- CD mynd 18.** Ljósm.: SIA. Spjaldofin 150 ára sokkabönd: Líklega unnin af Sigurlaugu Þorkelsdóttur í Brimnesi: Í vörslu Sigurlaugar Steingrímsdóttur, Akureyri.
- CD mynd 19.** Ljósm.: SIA. Söðull og veggteppi. Sjal, spunnið og ofið af Sigurlaugu Þorkelsdóttur. Síðar skipt í tvennt og gert að áklæði og söðli breytt í stól. Teppi og söðuláklæði bryddað með sokkaböndum spunnið og ofið af Sigurlaugu: Í vörslu Símonar Steingrímssonar, Reykjavík.
- CD mynd 20.** Ljósm.: SIA. Söðulsessa og veggteppi, saumað út af dótturdóttur Sigurlaugar Þorkelsdóttur, Önnu Jónsdóttur, sem er fædd árið 1922 í

Brimnesi. Anna saumaði veggteppið og áklæðið á söðulinn 16 ára að aldri: Í vörlu Símonar Steingrímssonar, Reykjavík.

Rannveig Þorkelsdóttir (1827-1929) frá Svaðastöðum

CD mynd21. Ljósm.: SIA. Peningakistill Rannveigar Þorkelsdóttur. Kistillinn er talinn vera fyrsti bankinn á Íslandi: Í vörlu Svölu Jónsdóttur, Svaðastöðum, Skagafirði.

CD mynd22. Ljósm.: SIA. Rósavettlingar, talið er að sennilega hafi Rannveig Þorkelsdóttir prjónað barnavettlinga á mynd nr. 1, til vinstri: Í vörlu Svölu Jónsdóttur, Svaðastöðum, Skagafirði.

CD mynd23. Ljósm.: SIA. Skautbúningur, líklega saumaður af Rannveigu Þorkelsdóttur. Treyja saumuð út með eikarblaðamynstri. Útsaumsaðferð baldýring. Útsaumur í pilsi: Laufblaðamynstur, útsaumsaðferð skattering: Í vörlu Svölu Jónsdóttur, Svaðastöðum, Skagafirði.

Kristín Símonardóttir (1866-1956) frá Kolkuósi

CD mynd 24. Ljósm.: Óþ. Kristín Símonardóttir (1866-1956) frá Brimnesi, síðar húsmóðir á Kolkuósi, Skagafirði: Í vörlu Sigríðar Ásgrímsdóttur, Búðardal.

CD mynd25. Ljósm.: Óþ. Kolkuós í Skagafirði: Í vörlu Héraðsskjalasafnsins í Skagafirði.

CD mynd 26. Ljósm.: Óþ. Á myndinni er Kristín Sigurmonsdóttir (1933) í skautbúningi sem föðuramma hennar, Kristín Símonardóttir, saumaði: Í vörlu Kristínar Sigurmonsdóttur, Vöglum, Skagafirði.

CD mynd 27. Ljósm.: SIA. Skautbúningur, treyja Kristínar Símonardóttur, saumaður út með hrútaberjalyngsmynstri. Útsaumsaðferð, baldýring: Í vörlu Kristínar Sigurmonsdóttur, Vöglum, Skagafirði.

CD mynd 28. Ljósm.: SIA. Séð aftan á skautbúningstreyju (sama treyja og fyrr).

CD mynd 29. Ljósm.: SIA. Pils við skautbúning, saumað út með hrútaberjalyngsmynstri. Útsaumaðferð, skattering: Í vörlu Kristínar Sigurmonsdóttur, Vöglum, Skagafirði.

CD mynd 30. Ljósm.: SIA. Prjónuð skotthúfa af Kristíu Símonardóttir, Kolkuósi í Skagafirði: Í vörlu Kristínar Sigurmonsdóttur, Vöglum, Skagafirði.

- CD mynd 31.** Ljósm.: SIA. Púði, saumaður út af Kristínu Símonardóttur, með fangamarki hennar KS og ártalinu 1911. Talið er að hún hafi lært að sauma út hjá móður sinni, Sigurlaugu Þorkelsdóttur. Útsaumsaðferð, blómstursaumur: Í vörsu Kristínar Sigurmonsdóttur, Vöglum, Skagafirði.
- CD mynd 32.** Ljósm.: SIA. Spjaldofið sokkaband. Kristín Símonardóttir óf bandið handa mannsefni sínu, Hartmanni Ásgrímssyni. Bandið er talið vera tryggðargjöf til hans frá Kristínu: Í vörsu Sigríðar Ásgrímsdóttur, Búðardal.
- CD mynd 33.** Ljósm.: SIA. Karlmannsbelti, saumað út af Kristínu Símonardóttur. Útsaumur, krosssaumur ísettur perlum í miðju mynstri: Í vörsu Sigríðar Ásgrímsdóttur, Búðardal.
- CD mynd 34.** Ljósm.: SIA. Rósavettlingar, prjónaðir og saumaðir út af Kristínu Símonardóttur. Útsaumsaðferð, krosssaumur: Í vörsu Sigríðar Ásgrímsdóttur, Búðardal.

Magrét Símonardóttir (1869-1963) frá Brimnesi og dæturnar þrjár

- CD mynd 35.** Ljósm.: Óþ. Margrét Símonardóttir (1869-1963) frá Brimnesi í Skagafirði: Í vörsu Sigríðar Ólafsdóttur, Reykjavík
- CD mynd 36.** Ljósm.: SIA. Púði, saumaður út af Margréti Símonardóttur, 17 ára. Á blómapottinum er árið sem Margrét saumaði púðann, 1886. Útsaumaðferð, blómstursaumur, skattering og mislöng spor: Í vörsu Sigríðar Ólafsdóttur, Reykjavík.
- CD mynd 37.** Ljósm.: Óþ. Brimnes í Viðvíkursókn í Skagafirði: Í vörsu Héraðsskjalasafnsins í Skagafirði.
- CD mynd 38.** Ljósm.: Óþ. Margrét Símonardóttir frá Brimnesi og dætur hennar, kallaðar Brimnessystur, Sigurlaug (1901-1985) og Hólmfríður (1903-1950) Einarsdætur: Í vörsu Sigríðar Ólafsdóttur, Reykjavík.
- CD mynd 39.** Ljósm.: Óþ. Kistrún Jósefsdóttir (1887-1978) frá Hofsstöðum í Skagafirði: Í vörsu Sigríðar Ólafsdóttur, Reykjavík.
- CD mynd 40.** Ljósm.: SIA. Skautbúnингur, Treyja, saumuð af Kistrún Jósefsdóttur. Útsaumsmynstur, blandað blómamynstur. Útsaumsaðferð, baldýring: Í vörsu Kistrúnar Ólafsdóttur, Reykjavík.

- CD mynd 41.** Ljósm.: SIA. Skautbúningur, séð aftan á skautbúning, saumað af Kristrúnu Jósefsdóttur. Sama Treyja.
- CD mynd 42.** Ljósm.: SIA. Skautbúningspils, saumað af Kristrúnu Jósefsdóttur. Útsaumsaðferð, skattering o.fl. Mynstur, blandað blómamynstur: Í vörsu Kristrúnar Ólafsdóttur, Reykjavík.
- CD mynd 43.** Málverk: HEJ. Hofsstaðir í Skagafirði: Í vörsu Kristrúnar Ólafsdóttur, Reykjavík. Myndin málaði Hólmfríður Jósefína Einarsdóttir: Í vörsu Kristrúnar Ólafsdóttur, Reykjavík.
- CD mynd 44.** Ljósm.: SIA. Verðlaunaskjal 1911 og blómstursaumuð mynd. Margrét Símonardóttir fékk 1. verðlaun fyrir blómstursaumaða mynd á iðnsýningu í Reykjavík 1911: Í vörsu Hólmfríðar Magnúsdóttur, Reykjavík.
- CD mynd 45.** Ljósm.: Óþ. Margrét Símonardóttir og Grétar, dóttursonur hennar: Í vörsu Sigríðar Ólafsdóttur, Reykjavík.
- CD mynd 46.** Ljósm.: SIA. 20. aldar upphlutur, saumaður af Margréti Símonardóttur. Upphlutinn notaði hún spari og við hann gylltan skúfhólk. Útsaumsaðferð, baldýring: Í vörsu Sigríðar Ólafsdóttur, Reykjavík.
- CD mynd 47.** Ljósm.: SIA. 20. aldar upphlutur, saumaður af Margréti Símonardóttur. Upphlutinn og skúfhólkinn notaði hún hverdags: Í vörsu Sigríðar Ólafsdóttur, Reykjavík.
- CD mynd 48.** Ljósm.: SIA. Vettlingar, prjónaðir af Margréti Símonardóttur: Í vörsu Sigríðar Ólafsdóttur, Reykjavík.
- CD mynd 49.** Ljósm.: SIA. Rósavettlingar, prjónaðir og saumaðir út af Margréti Símonardóttur: Í vörsu Sigríðar Ólafsdóttur, Reykjavík.
- CD mynd 50.** Ljósm.: Óþ. Hólmfríður Einarsdóttir í hátiðarbúningi. Á myndinni er hún með baldýraða hárspöng í staðinn fyrir skotthúfu: Í vörsu Sigríðar Ólafsdóttur, Reykjavík.
- CD mynd 51.** Ljósm.: Óþ. Mynd af konum í skautbúningi. Margrét Símonardóttir með dætrum sínum. Hólmfríður Einarsdóttur (til vinstri í fremri röð) og Margrét (til hægri). Kristrún Jósefsdóttir (til vinstri í aftari röð) og Sigurlaug Einarsdóttir (til hægri). Kristrún var fóstruð af Margréti: Í vörsu Sigríðar Ólafsdóttur, Reykjavík.

- CD mynd 52.** Ljósm.: SIA. Skautbúningur. Skautbúningstreyja, líklega saumuð af Margréti Símonardóttur. Útsaumaðferð, baldýring: Í vörslu Sigríðar Ólafsdóttur, Reykjavík.
- CD mynd 53.** Ljósm.: SIA. Séð aftan á skautbúningstreyju (sami búningur og fyrr).
- CD mynd 54.** Ljósm.: SIA. Skautbúningspils, saumað af Margréti Símonardóttur. „Grös af gröfum konunganna.“ Útsaumsaðferð, skattering: Í vörslu Sigríðar Ólafsdóttur, Reykjavík.
- CD mynd 55.** Ljósm.: Óþ. Sigurlaug Einarsdóttir (1901-1985) hannyrdakennari, kallaði sig Brimnessystur, dóttir Margrétar Símonardóttur frá Brimnesi í Skagafirði: Í vörslu Sigríðar Ólafsdóttur, Reykjavík.
- CD mynd 56.** Ljósm.: Óþ. Sigurlaug Einarsdóttir. Á myndinni er Sigurlaug í skautbúningi. Í vörslu Sigríðar Ólafsdóttur, Reykjavík.
- CD mynd 57.** Ljósm.: SIA. Hátíðarbúningur erfist á milli ættliða. Á myndinni er barnabarn Sigurlaugar Einarsdóttur að spila á fiðlu við skírn bróður síns árið 2008: Í vörslu Sigríðar Ólafsdóttur, Reykjavík.
- CD mynd 58.** Ljósm.: SIA. Hátíðarbúningur (barnaupphlutur) og belti úr eigu Sigurlaugar Einarsdóttur: Í vörslu Sigríðar Ólafsdóttur, Reykjavík.
- CD mynd 59.** Ljósm.: SIA. Sami upphlutur og fyrr. Á bakinu á upphlutnum eru knippluð bönd.
- CD mynd 60.** Ljósm.: SIA. Mynd, saumuð út af Sigurlaugu Einarsdóttur. Útsaumsaðferð, kúnstbróderí: Í vörslu Sigríðar Ólafsdóttur, Reykjavík.
- CD mynd 61.** Ljósm.: SIA. Borðdúkur, saumaður út af Sigurlaugu Einarsdóttur. Útsaumsaðferð, hvítsaumur: Í vörslu Sigríðar Ólafsdóttur, Reykjavík.
- CD mynd 62.** Ljósm.: SIA. Rósafingravettlingar, prjónaðir og saumaðir af Sigurlaugu Einarsdóttur: Í vörslu Sigríðar Ólafsdóttur, Reykjavík.
- CD mynd 63.** Ljósm.: SIA. Hólmfríður Einarsdóttir (1903-1950) hannyrdakennari, hún kallaði sig Brimnessystur, dóttir Margrétar Símonardóttur frá Brimnesi í Skagafirði: Í vörslu Sigurlaugar Steingrímsdóttur, Akureyri.
- CD mynd 64.** Ljósm.: SIA. Baldýraðir barnaupphlutsborðar saumaðir af Hólmfríði Einarsdóttur: Í vörslu Sigríðar Ólafsdóttur, Reykjavík.
- CD mynd 65.** Ljósm.: SIA. Borðdúkur með blómamynstri, saumaður af Hólmfríði Einarsdóttur. Útsaumsaðferð, flatsaumur: Í vörslu Sigríðar Ólafsdóttur, Reykjavík.

- CD mynd 66.** Ljósm.: SIA. Púði með drekamynstri. Púðann saumaði Hólmfríður Einarsdóttir. Útsaumsaðferð, krosssaumur: Í vörslu Sigríðar Ólafsdóttur, Reykjavík.
- CD mynd 67.** Ljósm.: SIA. Gunnhildur kóngamóðir, veggteppi saumað af Hólmfríði Einarsdóttur. Verkið er saumað út með góbelínsaum: Í vörslu Sigríðar Ólafsdóttur, Reykjavík.
- CD mynd 68.** Ljósm.: SIA. Gunnhildur kóngamóðir nr. 2, veggteppi saumað af Hólmfríði Einarsdóttur. Verkið er saumað út með góbelínsaum: Í vörslu Sigríðar Ólafsdóttur, Reykjavík.
- CD mynd 69.** Ljósm.: SIA. Riddaraveggteppi saumað út af Hólmfríði Einarsdóttur. Teppið er saumað með góbelínsaum: Í vörslu Hólmfríðar Magnúsdóttur, Reykjavík.

Guðrún Símonardóttir (1871-1924) frá Brimnesi

- CD mynd 70.** Ljósm.: Óþ. Guðrún Símonardóttir (1871-1924) frá Brimnesi.
- CD mynd 71.** Ljósm.: Óþ. Brimnes í Viðvíkursókn: Í vörslu Héraðsskjalasafnsins í Skagafirði. Í vörslu Önnu Rögnvaldsdóttur, Akureyri.
- CD mynd 72.** Ljósm.: SIA. Tryggðarpantur, útsaumuð mynd sem var trúlofunargjöf Guðrúnar Símonardóttur 1893 til Sigurðar Jónssonar. Þau giftu sig ári síðar, 1894: Í vörslu Sigurðar Steingrímssonar, Akureyri.
- CD mynd 73.** Ljósm.: SIA. Útsaumaðar myndir saumaðar af Guðrúnu Símonardóttur frá Brimnesi. Á myndunum eru hjónin Guðrún og Sigurður Jónsson (1863-1952) frá Hvalnesi. Útsaumsaðferð, blómstursaumur: Í vörslu Önnu Rögnvaldsdóttur, Akureyri.
- CD mynd 74.** Ljósm.: SIA. Upphlutssvunta, unnin af hjónunum Guðrúnu Símonardóttur og Sigurði Jónssyni. Guðrún spann og litaði þráðinn, Sigurður óf svuntuna: Í vörslu Sigurlaugar Steingrímsdóttur, Akureyri.
- CD mynd 75.** Ljósm.: SIA. Útsaumuð og teiknuð mynd, eftir Guðrúnu Símonardóttur og Sölva Helgason. Sölvi kenndi börnunum í Brimnesi að teikna og gaf þeim liti. Útsaumað stykki í vörslu Sigurlaugar Steingrímsdóttur, Akureyri. Mynd eftir Sölva Helgason í vörslu SIA, Akureyri.
- CD mynd 76.** Ljósm.: SIA. Þar stendur: „Heiðursskjal“, Guðrún Símonardóttir, Hvalnesi á Skaga, Skagafirði, hefur hlotið viðurkenningu fyrir

rósavettlinga: Skjal í vörlu Símonar Steingrímssonar. Vettlingar í vörlu Heimilisiðnaðarsafnsins á Blönduósi, nr. 351 a og b.

- CD mynd 77.** Ljósm.: SIA. Slifsi, saumað út af Guðrúnu Símonardóttur. Útsaumsaðferð, blómstursaumur: Í vörlu Byggðasafns Skagfirðinga, nr. BSK-1113.
- CD mynd 78.** Ljósm.: SIA. Sessa með fangamarki G.S., saumuð af Guðrúnu Símonardóttur. Útsaumsaðferð, blómstursaumur: Í vörlu Önnu Rögnvaldsdóttur, Akureyri.
- CD mynd 79.** Ljósm.: SIA. Karlmannsbelti nr. 1, útsaumað af Guðrúnu Símonardóttur. Útsaumsaðferð, krosssaumur: Í vörlu Sigurlaugar Steingrímsdóttur, Akureyri.
- CD mynd 80.** Ljósm.: SIA. Karlmannsbelti nr. 2, útsaumað af Guðrúnu Símonardóttur. Útsaumsaðferð, blómstursaumur: Í vörlu Sigurlaugar Steingrímsdóttur, Akureyri.
- CD mynd 81.** Ljósm.: Óþ. Mynd tekin af Sigurlaugu SigurðardótturGuðrúnu Símonardóttur og Gunnlaugi Björnssyni eiginmanni hennar. Skautbúningur saumaður af Guðrúnu Simonardóttur: Í vörlu Sigurlaugar Steingrímsdóttur, Akureyri.
- CD mynd 82.** Ljósm.: SIA. Skautbúningur, treyja saumuð af Guðrúnu Símonardóttur. Útsaumað með sóleyjamynstri. Útsaumsaðferð: baldýring: Í vörlu Ingu Berglindar Birgisdóttur, Akureyri.
- CD mynd 83.** Ljósm.: SIA. Sama skautbúningatreyjan, eftir Guðrúnu Símonardóttur.
- CD mynd 84.** Ljósm.: SIA. Pils við skautbúning, saumað af Guðrúnu Símonardóttur. Útsaumað með sóleyjamynstri. Útsaumsaðferð, skattering: Í vörlu Ingu Berglindar Birgisdóttur, Akureyri.
- CD mynd 85.** Ljósm.: SIA. Útsaumað baldýrað belti eftir Guðrúnu Símonardóttur. Útsaumsaðferð; flatsaumur: Í vörlu Sigurlaugar Steingrímsdóttur, Akureyri.
- CD mynd 86.** Ljósm.: SIA. Skautbúningsbrjóst, saumað af Guðrúnu Símonardóttur. Útsaumsaðferð; flatsaumur: Í vörlu Sigurlaugar Steingrímsdóttur, Akureyri.

Klæðnaður kvenna af Svaðastaðaætt

- CD mynd 87.** Myndin er eftir listamanninn Charles Giraud (1819-1892) teiknuð árið 1837 á Laugum í Biskupstungum. Fyrirmyndin er talin vera Sigríður Ólafsdóttir, dóttir Rósu Guðmundsdóttur, sem kölluð var Vatnsenda-Rósa.
- CD mynd 88.** Ljósm.: SIA. Baldýraðir barnaupphlutsborðar saumaðir af Hólmfríði Einarsdóttur: Í vörlu Sigríðar Ólafsdóttur, Reykjavík.
- CD mynd 89.** Ljósm.: SIA. Hátíðarbúningur (barnaupphlutur) og belti úr eigu Sigurlaugar Einarsdóttur: Í vörlu Sigríðar Ólafsdóttur, Reykjavík.
- CD mynd 90.** Ljósm.: SIA. Sami upphlutur og fyrr. Á bakinu á upphlutnum eru knippluð bönd.
- CD mynd 91.** Ljósm.: SIA. 20. aldar upphlutur, saumaður af Margréti Símonardóttur. Upphlutinn notaði hún spari og við hann gylltan skúfhólk. Útsaumsaðferð, baldýring: Í vörlu Sigríðar Ólafsdóttur, Reykjavík.
- CD mynd 92.** Ljósm.: SIA. 20. aldar upphlutur, saumaður af Margréti Símonardóttur. Upphlutinn og skúfhólkinn notaði hún hverdags: Í vörlu Sigríðar Ólafsdóttur, Reykjavík.

Heimilisiðnaður í Skagafirði

- CD mynd 93.** Ljósm.: Óþ. Á myndinni situr fólk við heimilisiðnað og nýtur kvöldvöku á 19. öld. Myndin er hvorki merkt með ártali né nafni þess sem gerði myndina. Útgefandi: Ársritið Hlín, Prentverk Odds Björnssonar h.f., Akureyri 1948.
- CD mynd 94.** Ljósm.: Óþ. Talið er að til hafi verið kljásteinsvefstóll á Svaðastöðum á 19. öld. Úr bók Halldóru Bjarnadóttur: *Vefnaður á íslenzkum heimilum á 19. öld og fyrri hluta 20. aldar*, bls. 47.
- CD mynd 95.** Ljósm.: Óþ. Á 18. öld var farið að flytja inn í landið kamba, rokka og vefstóla. Síðar tóku landsmenn að framleiða þessi tæki sjálfir. Úr bók Halldóru Bjarnadóttur: *Vefnaður á íslenzkum heimilum á 19. öld og fyrri hluta 20. aldar*, bls. 37. Rokkur og kambar, bls. 68 í sömu bók.

Ullarvinnsla í Skagafirði

- CD mynd 96.** Á iðnsýningunni í Reykjavík 17. júní 1924 birtist þessi auglýsing í sýningaskrá. Þar stendur: Kaupirðu góðan hlut, þá mundu hvar þú fékkst

hann. Eflið íslenskan iðnað. Álafoss, Hafnarstræti, Reykjavík. Höfundur myndarinnar er óþekktur. *Iðnsýning í Reykjavík 17. júní 1924.*

Konur lærðu handverk – hannyrðakonur af Svaðastaðaætt

- CD mynd97.** Ljósm.: SIA. Rannveig Jóhannesdóttir (1797-1867) var einkadóttir og ekkert var til sparað að hún fengi þá menntun sem stúlkur á betri heimilum fengu: Í vörlu Sigríðar Ólafsdóttur, Reykjavík.
- CD mynd98.** Ljósm.: Óþ. Konur lærðu hannyrðir hjá Kristínu Símonardóttur, Kolkuósi í Skagafriði. Guðfinna Pálsdóttir frá Ólafsfirði var einn af nemendum hennar og baldýraði upphlutsborða. Mynd af Kristínu Símonardóttur í vörlu Kristínar Ásgrímsdóttur, Ólafsfirði. Upphlutsborðar í vörlu Sigrúar I Arnar.
- CD mynd99.** Auglýsing og dæmi um hannyrðir sem kenndar vor hjá Brimnessystrum: „Auglýsing“, *Morgunblaðið*, bls. 1, 18. október 1940. Myndin er eftir Önnu M. Jónsdóttur (1922) á Laufhóli, Skagafirði: Í vörlu Sigurlaugar Steingrímsdóttur, Akureyri.
- CD mynd100.** Auglýsingar. Hér kemur fram hvað konur lærðu hjá Brimnessystur. Haldnar voru sýningar í lok námskeiðs: „Auglýsing“, *Alþýðublaðið*, 20. september 1942. „Auglýsing“, *Alþýðublaðið*, 26. maí 1945.
- ### Fyrirmyn dir íslensks handverks - hannyrðakonur af Svaðastaðaætt
- CD mynd101.** Ljósm.: SIA. Konur nýttu sér allar þær fyrirmyn dir sem þær gátu fengið, eins og t.d. mynstur á áklæði: Í vörlu Önnu Rögnvaldsdóttur, Akureyri.
- CD mynd102.** Ljósm.: Óþ. Í dag finnst lítið af fyrirmynnum frá 19. öld, þó má ekki gleyma bókum sem talið er að hafi verið gefnar út hér á landi, kallaðar sjónabækur: Í vörlu Byggðasafnsins á Skóum.
- CD mynd103.** Ljósm.: SIA. Hannyrðakonur af Svaðastaðaætt í Skagafirði hafa í 200 ár átt sína sérstöku hefð þ.e. að prjóna rósavettlinga frá byrjun 19. aldar allt fram á 20. öld. Gráir rósavettlingar í vörlu Kristínar Sigurmonsdóttur á Vöglum í Skagafirði. Svartir vettlingar eru í vörlu Heimilisiðnaðarsafnsins á Blönduós, nr. 351.
- CD mynd104.** Ljósm.: Óþ. Sölvi Helgason ferðaðist á milli bæja og teiknaði myndir af blómum. Póstkort í einkaeign Sigrúnar I. Arnar.

Útsaumur - hannyrðir kvenna af Svaðastaðaætt

- CD mynd105.** Ljósm.: SIA. Lýsislampi frá Svaðastöðum í Skagafirði: Í vörslu Jósefs Ólafssonar, Hafnarfirði.
- CD mynd106.** Ljósm.: SIA. Skautbúningur, líklega saumaður af Margréti Símonardóttur. Útsaumsaðferð; baldýring. Skautbúningspils, saumað af Margréti Símonardóttur. „Grös af gröfum konunganna.“ Útsaumsaðferð, skattering: Í vörslu Sigríðar Ólafsdóttur, Reykjavík.
- CD mynd107.** Ljósm.: SIA. Sýnishorn af baldýringarmynstrum. Skautbúnningar hannyrðakvenna af Svaðastaðaætt.
- CD mynd108.** Ljósm.: SIA. Sýnishorn af skatteringarmynstrum. Skautbúnningar hannyrðakvenna af Svaðastaðaætt.
- CD mynd109.** Ljósm.: SIA. Verðlaunaskjal 1911 og blómstursaumuð mynd. Margrét Símonardóttir fékk 1. verðlaun fyrir blómstursaumaða mynd á iðnsýningu í Reykjavík 1911: Í vörslu Hólmfríðar Magnúsdóttur, Reykjavík.
- CD mynd110.** Ljósm.: SIA. Útsaumaðar myndir saumaðar af Guðrúnu Símonardóttur frá Brimnesi. Á myndunum eru hjónin Guðrún og Sigurður Jónsson (1863-1952) frá Hvalnesi. Útsaumsaðferð, blómstursaumur: Í vörslu Önnu Rögnvaldsdóttur, Akureyri.
- CD mynd111.** Ljósm.: SIA. Púði, saumaður út af Kristínu Símonardóttur, með fangamarki hennar KS, frá 1911. Útsaumsaðferð, blómstursaumur. Talið er að Kristín hafi lært að sauma út hjá móður sinni, Sigurlaugu Þorkelsdóttur: Í vörslu Kristínar Sigurmonsdóttur, Vöglum, Skagafirði.

Skautbúnningar kvenna af Svaðastaðaætt

- Sigurður Guðmundsson málari (1833-1874) og Sigurlaug Gunnarsdóttir (1828-1905)**
- CD mynd112.** Teikning. Sjálfsmýnd af Sigurði Guðmundssyni málara. Bók: *Sigurður Guðmundsson málari*. Jón Auðuns sá um útgáfu, Reykjavík, 1950.
- CD mynd113.** Teikningar: Kona í skautbúningi með blómamynstri, teiknað af Sigurði Guðmundssyni málara. Í vörslu Héraðsskjalasafnsins í Skagafirði. Blómamynstur í bók: *Sigurður Guðmundsson málari*. Jón Auðuns sá um útgáfu, Reykjavík, 1950.
- CD mynd114.** Konur í skautbúningi og kyrtlum: Bók Frederick W.W. Howell, F.R.G.S.: *Icelandic pictures*, bls. 17.

Iðnsýningar - hannyrðakonur af Svaðastaðaætt fá viðurkenningar

CD mynd115. Ljósm.: SIA. Verðlaunaskjal og útsamuð mynd eftir Margréti Símonardóttur. Margrét fékk fyrstu verðlaun fyrir blómstursaumaða mynd á iðnsýningu í Reykjavík 1911: Í vörslu Hólmfríðar Magnúsdóttur, Reykjavík.

CD mynd116. Ljósm.: SIA. Verðlaunaskjal Kristrúnar Jósefsdóttiur (1887-1978), fékk einnig önnur verðlaun fyrir spjaldvefnað. Kristrún var fósturdóttir Margrétar Símonardóttur: Í vörslu Kristrúnar Ólafsdóttur, Reykjavík.

CD mynd117. Ljósm.: SIA. „Heiðursskjal“, Guðrún Símonardóttir, Hvalnesi á Skaga, Skagafirði, hefur hlotið viðurkenningu fyrir rósavettlinga: Í vörslu Símonar Steingrímssonar, Reykjavík.